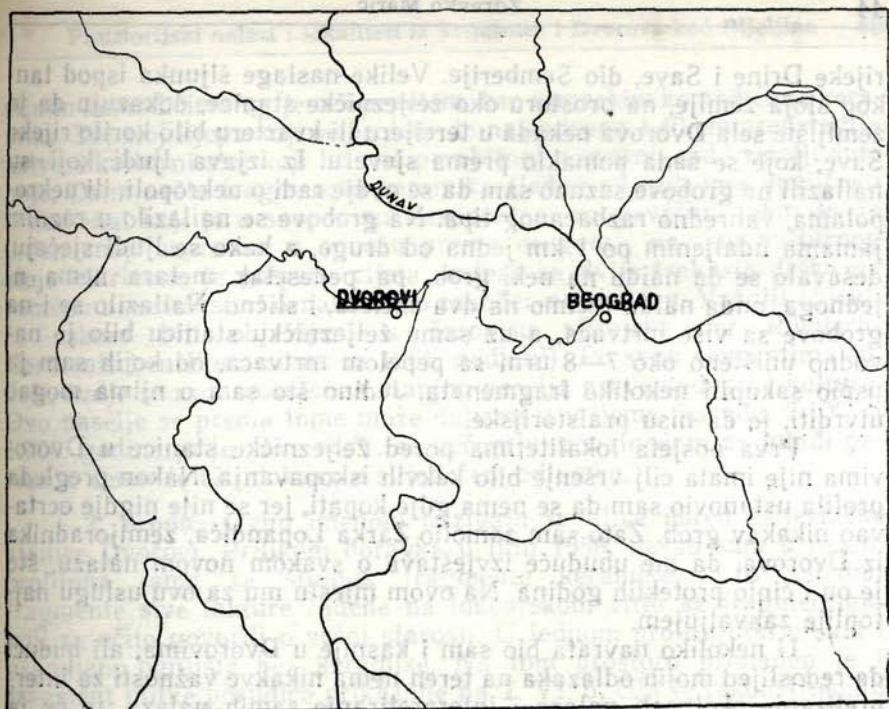

ZDRAVKO MARIC

PRAISTORIJSKI NALAZI I LOKALITETI IZ TRIJEŠNICE I DVOROVA KOD BIJELJINE

U julu 1956. godine otišao sam u Dvorove kod Bijeljine, jer mi je moj prijatelj učitelj Cvijetin Lopandić javio da su tamo pronađeni neki arheološki objekti¹). Prilikom boravka u Dvorovima obišao sam sva mjesta na kojima su nađeni objekti i ustanovio da se na njivama između željezničke stanice Dvorovi i prvih kuća sela Triješnice na jednoj strani i prvih kuća sela Dvorovi na drugoj strani već preko 20 godina prilikom vađenja šljunka nailazi na grobove i razne posude koje su, vjerovatno, bile urne sa ostacima spaljenih mrtvaca. Na tom veoma velikom prostoru nalazi se sada veliki broj jama nastalih vađenjem šljunka iz zemlje ispod koje se on pojavljuje obično na oko 1 m dubine. Sam teren predstavlja dio ravnice između planine Majevica,

¹) Z. Marić: Neki novi manji preistorijski nalazi iz Bosne i Hercegovine; GZM 1958, Arheologija, t. III. sl. 8—10.

rijeke Drine i Save, dio Semberije. Velike naslage šljunka ispod tan-kog sloja zemlje, na prostoru oko željezničke stanice, dokazuju da je zemljište sela Dvorova nekada u tercijeru ili kvarteru bilo korito rijeke Save, koje se sada pomaklo prema sjeveru. Iz izjava ljudi koji su nailazili na grobove saznao sam da se ovdje radi o nekropoli, ili nekropolama, vanredno razbacanog tipa. Na grobove se nailazilo u raznim jamama udaljenim po 1 km jedna od druge, a kako se ljudi sjećaju, dešavalo se da naiđu na neki grob, pa pedesetak metara nema ni jednoga, onda naiđu recimo na dva skeleta, i slično. Nailazilo se i na grobove sa više mrtvaca, a uz samu željezničku stanicu bilo je navodno uništeno oko 7—8 urni sa pepelom mrtvaca, od kojih sam ja uspio sakupiti nekoliko fragmenata. Jedino što sam o njima mogao utvrditi, je da nisu praistorijske.

Prva posjeta lokalitetima pored željezničke stanice u Dvorovima nije imala cilj vršenje bilo kakvih iskopavanja. Nakon pregleda profila ustanovio sam da se nema gdje kopati, jer se nije nigdje ocrta-vao nikakav grob. Zato sam zamolio Zarka Lopandića, zemljoradnika iz Dvorova, da me ubuduće izvještava o svakom novom nalazu, što je on i činio proteklih godina. Na ovom mjestu mu za ovu uslugu naj-toplije zahvaljujem.

U nekoliko navrata bio sam i kasnije u Dvorovima, ali budući da redosljed mojih odlazaka na teren nema nikakve važnosti za interpretiranje okolnosti nalaza i interpretiranje samih nalaza, to ću ja kronološkim redom obraditi praistorijske objekte i pojedine lokalitete, kako one sa kojih imamo nekakve nalaze, tako i one sa kojih nemamo nikakvih nalaza, ali imamo indicije da postoje.

ENEOLIT

Po nalogu Zavoda za zaštitu spomenika kulture NRBiH u Sarajevu otišao sam u julu 1958. u Dvorove sa namjerom da na tom terenu izvedem pored željezničke stanice sve potrebne mjere da bi se zaštitili ugroženi arheološki objekti. Nakon pokusnih iskopavanja koja nisu dala pozitivne rezultate, (jer je bilo nemoguće utvrditi gdje se nalaze grobovi), ustanovilo se da je nemoguće izvesti bilo kakve zaštitne mjere na tom kompleksu na kojem se intenzivno vadi šljunak. Pošto sam organizirao službu hitnog obavješćavanja o eventualnom nalazu, riješio sam da detaljno pregledam Dvorove i okolinu.

1. **Brdo Radeta Maksimovića** predstavlja u stvari mali tel koji nadvisuje okolinu za oko 1,5 m. Promjer mu iznosi između 30 i 50 m. Sve do prije dvadesetak godina na brežuljku se nalazio jedan stećak od krečnjaka, koji je Rade Maksimović izrezao na četiri komada i postavio kao temelj hambaru u dvorištu. Navodno ispod stećka je naišao na kostur sa kopljem.

Po samoj površini brda mogu se naći atipični komadići keramike rađeni rukom i na lončarskom vitlu. Na samom vrhu sam napravio sondu dubine preko 1,40 m, a veličine 2×1 m. Na dubini od 78 cm naišao sam na kompaktni crveni sloj sa pečenim kućnim lijepom,

sitnim komadićima ugljena i pepelom, kao i ponekim komadićima keramike. Taj sloj lijepa koji se proteže do nešto ispod 1,40 cm predstavlja ustvari kulturni sloj koji leži na prvobitnoj površini, sada zemlji žute boje. Osim nešto fragmenata keramike (jedan od njih ima metličasti ornamenat koji je u snopovima raspoređen po površini tako da je jedan snop uspravan u odnosu prema drugom), na dnu kulturnog sloja otkrivena je potpuno cijela amfora sa dvije trakaste drške na ramenu i metličastim ornamentom također na ramenu. Važniji objekti će uskoro biti objavljeni u časopisu »Bericht der Römisch-Germanischen Kommission« za 1961. godinu²⁾. Po svim elementima suđeci, ovdje se radi o ostacima manjeg naselja prave badenske kulture. Ovo naselje se prema tome može datirati u vrijeme između 2.100. i 1.700. godine prije nove ere³⁾, sa većom vjerovatnoćom za mladi period, o čemu će biti dokaza u slijedećem odlomku.

2. **Brodić:** Ovim imenom nazivaju se njive pored željezničke stanice Dvorovi. Prilikom boravka u julu 1958. našao sam u nekim profilima jama za šljunak fragmente keramike i to zajedno fragmente sive fakture rađene na lončarskom vitlu sa fragmentima koji su očito govorili o većoj starosti. U jednom profilu otkrio sam i usamljeno ognjište bez keramike. Na tom prostoru pronađen je i fragment plitke posudice prikazane na T. VI, 5, čija je rekonstrukcija prikazana na T. VII, 2. To je fragment posude smeđe boje odlično uglacane površine, rađen od vanredno dobro pročišćene gline. Na dva mjesta na fragmentu se ogulio najgornji tanki sloj, pa se vidi da je unutrašnjost posude svjetlija. Veoma je interesantno da po fakturi ovaj fragmenat u potpunosti odgovara fragmentima keramike nađenim prilikom probnog iskopavanja na Brdu Radeta Maksimovića u samom selu. Čak i boja i način glačanja površine su potpuno isti, što bi govorilo za istovremenost onoga naselja sa ovim fragmentom. Pri dnu se taj fragment proširuje, zapravo zid se zadebljava, što omogućava pretpostavku da je ta posudica stajala na nozi. Takve plitke tanjiriće sa zaravnjenim, malo proširenim obodom, nalazimo u »slavonskoj kulturi«, kao jednu od karakteristika te kulture. One su većinom na nozi⁴⁾, ali mogu biti i bez nje⁵⁾. Pojava elemenata slavonske kulture na ovom području nije nikakvo iznenađenje jer se Dvorovi nalaze nedaleko od Vučedola, Sarvaša i Vinkovaca, kao i drugih naselja slavonske kulture⁶⁾. Ipak bih dodao da ova posudica nema tako širok obod kao što to imaju obično posude na nogama tipa slavonske kulture, što bi se moglo objasniti pretpostavkom da i nije pripadala pravim nosiocima slavonske kulture već, možda, nosiocima badenske kulture, čije naselje smo već otkrili u Dvorovima.

²⁾ A. Benac: Studien zur Stein — und Kupferzeit im nordwestlichen Balkan; Bericht der RGK 1961.

³⁾ R. Pittioni: Urgeschichte des österreichischen Raumes, Wien 1954. str 274.

⁴⁾ Corpus vasorum antiquorum, Yugoslavie—Fascicule 1, Paris, par Victor Hoffiller, Pl. 6/2.

⁵⁾ S. Dimitrijević: Prilog daljem upoznavanju vučedolske kulture; Opuscula archaeologica I. Zagreb 1956. t. XIV. sl. H.

⁶⁾ Isto, tabla XV i drugo.

Fragment keramike prikazan na T. VI, 4, predstavlja dio veće trbušaste posude sa trakastom drškom, čiji su krajevi malo uzdignuti. On je odlično uglačane površine mrke boje, u prelomu plavkastocrn, rađen od odlično pročišćene gline. Po fakturi odgovara upravo spomenutom fragmentu plitkog tanjirića na nozi(?). Uz korijen drške sačuvan je dio ornamenta koji se sastojao iz dva vertikalna niza zareza izvedenih noktom na plastičnom uskom rebu. Fragmenti takvog oblika sa istom drškom nađeni su i u Vučedolu⁷⁾. Za dataciju našega objekta vanredno je važan nalaz fragmenta posude sa takvom drškom (na kojem su se nalazila i dva vertikalna plastična rebra sa urezima nokata), u Zecovima kod Prijedora⁸⁾. Taj fragment je nađen u V stratumu praistorijskog naselja Zecovi, koji je datiran u vrijeme između 1900. i 1700. godine p. n. e.⁹⁾. Prema tome naš bi fragment spadao u isto doba, a u isto doba bi spadao i fragment plitkog tanjirića (T. VII, 2 — rekonstrukcija, a crtež na T. VI, 5), koji po formi spada u slavonsku kulturu, a po fakturi se potpuno veže sa naseljem badenske kulture u Dvorovima, što znači da bi i samo naselje trebalo datirati u sam kraj života badenske kulture, tj. u doba između 1900. i 1700. godine p. n. e. Za potkrepljivanje ove datacije dodao bih još ovo: na amfori koju sam skoro posve čitavu izvadio iz kulturnog sloja sa Brda Maksimović Radeta, i koja ima sve osobine badenske kulture, nalaze se na ramenu dvije suprotno stojeće drške koje su nešto uže nego ova drška prikazana na T. VI, 4, ali su i na njima rubovi malo uzdignuti.

Jedna takva drška kao što je ova prikazana na T. VI, 4 nađena je i u bašti pored Brda Maksimovića Radeta. Od mjesta nalaza ove drške do mjesta nalaza druge drške u blizini željezničke stanice Dvorovi ima sigurno više od kilometra razdaljine, i zato se ova dva nalaza ne moraju dovoditi u direktnu vezu. Po svoj prilici tu na prostoru pored željezničke stanice nalazilo se također neko kratkotrajno prebivalište praistorijskih stanovnika koje je vremenom razoreno.

3. **Humke:** Na zemljištu poljoprivrednog državnog dobra, u blizini ceste Dvorovi—Bijeljina, izdiže se na potpuno ravnoj površini uzvišenje visoko nešto preko jednog metra, s promjerom od oko 30 metara. Narod ga zove »Humke«. Žarko Lopandić kaže da je to uzvišenje bilo nekad više, ali je prilikom oranja traktorima prilično sniženo. Na površini Humaka ne može se naći nikakav materijal na osnovu kojega bi se moglo utvrditi o čemu se ovdje radi. Zbog veoma velike sličnosti kako u visini tako i u veličini ovog lokaliteta, sklon sam pretpostavci da se i ovdje radi o ostacima nekog malog praistorijskog naselja, bolje rečeno o ostacima praistorijskog selišta, možda pripadnika badenske kulture.

⁷⁾ Citirano pod 4, Pl. 43, sl. 7, 8, 11.

⁸⁾ A. Benac: Slavonska i ilirska kultura na prehistorijskoj Gradini Zecovi, GZM 1959, Arheologija tabla XII/2.

⁹⁾ Isto, str. 46.

RANO BRONZANO DOBA

U jamama iz kojih se vadio šljunak u blizini željezničke stanice Dvorovi našao sam u julu 1958. i jedan fragment gornjeg dijela posude narandžaste boje rađen od vanredno fino pročišćene gline (T. I, 4). Oblik drške nam upada naročito u oči. Ona se neprimjetno spaja sa obodom, a odatle ide koso prema dolje. Na dršci se odozgo nalazi nekoliko poprečnih plitkih kanelura. Na osnovu sačuvanog dijela posude napravljena je jedna dosta nesigurna rekonstrukcija gornjeg dijela posude (T. VII, 3), koja i pored svoje manjkavosti ipak pruža jedan dragocjen podatak, a to je kosi položaj drške i njeno spajanje sa obodom. Najrodnije oblike našoj dršci, zapravo posudama sa ovakvim drškama, nalazimo u Mađarskoj na prostoru između Dunava i Tise, gdje nalazimo i takve, gore zaravnjene, drške¹⁰). Tamo su na osnovu ciparskih igala sa spiralama u glavi datirane u period Toszeg B II, što odgovara u apsolutnoj dataciji vremenu između 1650. i 1450. godine p. n. e.

Fragment ove posude možemo smatrati kao dokaz uticaja srednjeg bronzanog doba Panonije na ovo područje sjeverne Bosne.

KASNO BRONZANO DOBA

U maju 1959. pronađeni su uz put prema Triješnici, a na kraju sela Dvorovi, neki arheološki objekti. Tada je Đukić Dobrosav prilikom kopanja šanca (jarka) kraj svoje njive zvana Silajet, pronašao pet posuda sa kostima. Posude su u obliku »lavora«, okrenute sa otvorem prema dolje. U jednoj posudi je nađen prsten. Posude su nađene na dubini od oko 30 cm, a u dužini od oko 5 metara pronađene u jednom redu u pravcu istok-zapad, sa razmakom od oko 1 m između pojedinih posuda. Jarak se nalazi južno od kuće Đukić Žarka. Posude su bačene na put tako da je od njih ostalo samo nekoliko komadića. Jedna posuda je presječena popola pa se vidi u profilu oblik lavora. Žarko Lopandić je u jednom svom pismu dao i crtež toga profila sa presječenom posudom čiji je otvor okrenut prema dolje. U unutrašnjosti posude je naznačio sadržaj: ispržene kosti.

Na žalost, nije bilo moguće da odmah odem u Dvorove, ali sam to učinio u februaru 1961, kada je profil već bio zarušen. Na terenu sam uspio da dopunim podatke koje sam o tom lokalitetu već prije dobio. Pretraživanjem njive pronašli smo još dvadesetak fragmenata tih urni, među kojima je samo jedan bio tipičan. To je fragment ramena i vrata posude koji i po fakturi i po obliku u potpunosti odgovara urnama kakve je iskopao Borivoj Čović na nekropoli Barice kod Gračanice¹¹). Saznao sam da su prilikom dubokog oranja na toj njivi

¹⁰) F. Tompa: 25 Järe Urgeschichtsforschung in Ungran 1912—1936; Bericht der Römisch—Germanischen Kommission 1934/35, Berlin, T. 28. sl. 6, nalazište Szöreg.

¹¹) B. Čović: Barice — nekropola kasnog bronzanog doba kod Gračanice; GZM 1958. Arheologija, T. I. sl. 10, 3, datiranje str. 93.

u jesen 1960. opet bili izbacivani iz zemlje komadi urni sa ostacima kostiju i pepela.

Nema sumnje da se radi o nekropoli sa urnama kasnog bronzanog doba (vjerovatno iz XII ili XI stoljeća p. n. e.).

STARIJE ŽELJEZNO DOBA

1. Šalica sa tordiranom drškom, kosim kanelurama na ramenu i omfalosom na sredini dna: Na T. VI, 1 prikazana je šalica sa tordiranom visoko uzdignutom drškom i kanelurama na ramenu rađena od dobro pročišćene gline sa primjesom srebrnastih zrnaca sitnog pijeska. Prvobitno posudica je vjerovatno bila smeđe boje, ali je danas zbog oštećenosti površine skoro na čitavoj polovini šaljice izbila crnoplava boja unutrašnjosti posudice. U prelomu unutrašnjosti posve je crna ali se može primijetiti tanki vanjski oblog smeđe boje. Ta posudica i još jedan fragment dna posude istog tipa nađena je prilikom moje posjete Dvorovima koncem marta 1959. na njivama u blizini željezničke stanice.

Tip šalice sa visoko uzdignutom drškom srodan ovoj našoj šalici naročito je karakterističan za Ha A skupinu Baierdorf-Velatrice, u sjeveroistočnoj Austriji¹²⁾, sjeverozapadnoj Mađarskoj¹³⁾ i odgovarajućem susjednom području Čehoslovačke¹⁴⁾. Na šalicama te skupine kulture žarnih polja nema kaneliranja ramena¹⁵⁾, koje je kao ornamentalni motiv jedan od najvažnijih elemenata na keramici jednog dijela kulture žarnih polja. Tordiranje drške je detalj koji predstavlja veoma rijetku pojavu u tom dijelu praistorije naših krajeva. Takve drške nalazimo u Donjoj Dolini¹⁶⁾, ali nam one ne mogu poslužiti kao osnova za datiranje ovog nalaza iz Dvorova. Za oslonac nam može poslužiti tumulus 54 iz Gogosu u Olteniji (Rumunija) gdje je nađena šalica koja po obliku posve odgovara ovoj našoj iz Dvorova, a razlikuje se od nje po tome što nema omfalos na dnu, i što joj, izgleda, drška nije tordirana¹⁷⁾. I za takve posudice iz Oltenije može se reći da imaju neke daleke veze sa šalicama tipa Baierdorf-Velatrice. U istom tumulusu nađen je jedan par masivnih narukvica sa krajevima koji prelaze jedan preko drugoga, istog tipa kakav poznamo i u Dvorovima (ovaj članak T. I, 2, 1), ali te narukvice predstavljaju mlađu varijantu što zaključujemo na osnovu okrugloga presjeka. Ove narukvice iz tumulusa broj 54 iz Gogosu u Olteniji ne mogu biti starije

¹²⁾ Citirano pod 3, str. 429. sl. 7—9.

¹³⁾ F. Kőszegi: Beiträge zur Geschichte der ungarischen Urnenfelderzeit (H A—B); Acta archaeologica hungarica XII, Budapest 1960. t. LXXXII.

¹⁴⁾ J. Paulik: K problematike mlađšej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku; Archeologické rozhledy XII. — Praha 1960. str. 423. sl. 160/3.

¹⁵⁾ Citirano pod 13, Jedan slučaj tordiranja ramena šalice tipa Baierdorf-Velatrice poznat je iz Magyaralmás, T. LXXII/5.

¹⁶⁾ M. Mandić: Izvještaj o djelomično nastavljenoj otkopavanju prethistorijske sojenice u D. Dolini kod Bos. Gradiške; GZM 1928, T. I. sl. a.

¹⁷⁾ D. Berciu si Eug. Comsa: Săpăturile de la Balta Verde și Gogosu (1949. și 1950); Materiale și cercetări arheologice, vol. II. 1956. g. str. 448. sl. 175/2.

od kraja VII vijeka. Sa Glasinca poznajemo jednu posudicu koja je i po obliku i po ornamentici veoma srodna našoj posudici iz Dvorova. Na nekropoli pod Ilijakom, tumulus III, grob 9, koji pripada fazi IV. b (750—625. godine p. n. e.), nađena je šalica srodnog oblika sa vertikalnim kanelurama na ramenu i poprečnim kanelurama na dršci¹⁸⁾, što je u svakom slučaju u srodstvu sa šalicom iz Dvorova prikazanom na T. VI, 1. Na osnovu ovih nekoliko podataka mogli bismo izvući zaključke o starosti naše posude. Objekti iz tumulusa 54 iz Gogosu u Rumuniji su mlađi od objekata na Glasincu za koje se oni vežu, a zbog kosih kanelura na ramenu šalice iz Dvorova, koje su još dosta kratke i ne jako kose, moramo ih smatrati i za mlađe od naše posude iz Dvorova. Zbog toga što je kaneliranje ramena posuda u ovakvom obliku kakav srećemo na posudici iz Dvorova karakteristično za fazu Ha A kulture žarnih polja i nešto kasniju fazu, smatram da našu šalicu ne smijemo datirati u vrijeme veoma daleko od Ha A perioda. Ona bi mogla biti starija i od groba 9 tumulusa III pod Ilijakom na Glasincu. Iz svega izloženog proizlazi da bi datiranje ove šalice u VIII—VII vijek p. n. e. izgledao najvjerovatnije, iako je datiranje samo na osnovu oblika i ornamentike neke posude vrlo nesigurno zbog konzervativnosti keramike u tom periodu.

Ovu posudicu vežu oblik i ornamentika veoma čvrsto za kulturu žarnih polja, ali je ipak ne možemo smatrati dijelom te kulture već njenim izdankom.

2. Masivne bronzane narukvice sa krajevima koji prelaze jedan preko drugoga: U jesen 1960. prilikom vađenja šljunka bagerom na njivama pored željezničke stanice u Dvorovima nađene su dvije masivne bronzane narukvice (T. I, 1, 2). Jednu od njih sam u februaru 1961. zatekao na čuvanju kod Mustafe Grabčanovića, službenika Narodnog odbora opštine Bijeljina, a drugu u II osmogodišnjoj školi »Radojka Lakić« u Bijeljini. Narukvice i po dimenzijama i po ornamentici odgovaraju potpuno jedna drugoj tako da je vrlo vjerovatno da obje potiču iz jednog razorenog groba. Za njihovo datiranje poslužićemo se objektima nađenim u nekoliko grobova u Donjoj Dolini i na Glasincu. U fazi IVa na Glasincu su bile u upotrebi bronzane narukvice istog tipa kao što su naše. U samom početku razvoja tih narukvica na Glasincu, one imaju isti presjek kao što imaju ove iz Dvorova, tj. u obliku slova D, dok kasnije postaju sve masivnije a presjek im dobija skoro posve okrugao oblik. Otaj tip narukvica na Glasincu ima svoje prethodnike u fazi IIIC, kao i nasljednike u fazi IVb, pa čak i u fazi IVc¹⁹⁾, iz čega možemo zaključiti da se i na tom tlu odvijao razvoj narukvica sa krajevima koji prelaze jedan preko drugoga. Elementat prebacivanja krajeva narukvica jednog iznad drugog javlja se i u kasnom bronzanom dobu Njemačke²⁰⁾, pa je zato vjerovatno da se razvoj takvih narukvica odvijao na jednom širem području. Narukvice sa krajevima koji prelaze jedan preko drugoga, datirane u fazi Glasinac

¹⁸⁾ A. Benac — B. Cović: Glasinac 2, Sarajevo 1957. T. XVII/6.

¹⁹⁾ Isto, str. 30, zatim T. IV. sl. 1, 2; T. V. sl. 1, 2; T. IX. sl. 12, 13; i drugo.

²⁰⁾ K. Schumacher: Funde der Hallstattzeit aus Süddeutschland; u Die Altertümer unserer heidnischen Vorzeit, Band V. str. 11, T. 3. (64).

IVa, čiji presjek odgovara presjeku narukvica iz Dvorova, imaju pri završetku krajeva poprečne veoma jednostavne urezane ornamente, koji su ipak srodni ovim gustim ornamentima na narukvicama iz Dvorova. Naime, i na onima sa Glasinca mogu se prepoznati snopovi paralelnih poprečnih linija, kao i kose linije, ali je taj broj urezanih linija znatno manji²¹⁾. Na jednom paru narukvica sa Glasinca iz faze IVa krajevi se završavaju sa takvim zadebljanjem kao što je na narukvici iz Dvorova²²⁾, ali punktirani ornamenti za koje sigurno možemo reći da su srodni ovim dvorovskim, pojavljuju se negdje oko početka faze IVb i u toj fazi proživljavaju svoj procvat. Interesantno je napomenuti da na narukvicama ovog tipa na Glasincu nema urezanih kružića sa tačkama, kao i to da je presjek ovih narukvica sa Glasinca na kojima se nalaze punktirani ornamenti već skoro potpuno okrugao²³⁾. Sudeći prema ovome narukvice iz Dvorova bismo morali staviti negdje u početak faze IVb što znači oko kraja VIII stoljeća p. n. e., jer se na našim narukvicama nalaze ujedinjeni elementi narukvica sa krajevima koji prelaze jedan preko drugoga karakteristični za fazu IVa i IVb na Glasincu. Mlađe narukvice toga tipa poznate su još iz Donje Doline²⁴⁾, gdje ne mogu biti starije od VI stoljeća. Ostala poznata nalazišta su Vidin, Belinci (Vračansko), Murovica (Vračansko), Dolna Krmena (Vračansko) i Bukri kod Bitolja u Makedoniji²⁵⁾.

Po rasprostranjenosti nalazišta možemo zaključiti da je tip masivnih narukvica sa krajevima koji prelaze jedan preko drugoga ovog tipa koji poznajemo iz Dvorova, uglavnom ograničen na Balkansko poluostrvo, izuzimajući Grčku.

3. Skeletni grob sa njive Gliše Njegića: U martu 1959. predao mi je Njegić Glišo iz sela Dvorova devet perli rađenih od žute ili zelene staklene paste sa plavim očima (T. III, 4), dvadesetak komada bronzanih spirala (T. III, 5) i tri bronzana okova za pojas (T. III, 1—3), materijal nađen u skeletnom grobu koji su otkrili Cvjetinović Žarko i Njegić Njego prilikom skidanja zemlje iznad šljunka na kompleksu njiva zv. Brodić u blizini željezničke stanice Dvorovi. Skelet je navodno ležao na leđima na dubini od oko 80 i 90 cm, tj. nad samim šljunkom koji se obično pojavljuje na toj dubini. Prema izjavama očevidaca oko vrata skeleta našao se veliki broj staklenih perli, od kojih su neke prikazane na T. III, 4, a »od vrata do trbuha ležali su oni federici«, u stvari spirale od kojih je jedna prikazana na T. III, 5. Tri bronzana okova za pojas prikazana na T. III, 1—3, nađena su navodno u području pojasa. Na prsima su ležale nekakve tri kopče sa jednim zavojem i dugmetom na nozi. Njegić Njego mi je nacrtao oblik jedne kopče onako kako je on to zapamtio. To je jedini dokument jer se nijedna od tih kopči nije sačuvala. U njegovom crtežu pre-

²¹⁾ Citirano pod 18, T. V. sl. 1, 2.

²²⁾ Citirano pod 18, T. V. sl. 1, 2.

²³⁾ Citirano pod 18, T. X. sl. 1, 2, 9, 10.

²⁴⁾ Č. Truhelka: Der vorgeschichtliche Pfahlbau im Savebette bei Donja Dolina; WMBH IX, Wien 1904. T. XL. sl. 7; T. XLII. sl. 17, 18.

²⁵⁾ A. Milčev: Mohyla pri obci Debnevo, Slovenská archeológia VI, 1, Bratislava 1958. str. 104, 105.

poznao sam veoma lako tip fibule koja predstavlja simbiozu elementa kasnih zmijastih fibula i certose fibule (a možda i pravu certosu), kakve poznamo iz zapadnih krajeva naše zemlje, a također i iz Donje Doline²⁶⁾. Smatram da se ovaj crtež može smatrati vjerodostojnim dokumentom, jer ga je nacrtao čovjek koji nikada prije nije vidio sličan objekat, te ga zato i objavljujem uz ovaj članak (T. I, 5).

Vjerodostojnost podataka koje su dali otkrivači ovog skeletnog groba uglavnom ne dolazi u pitanje. Jedino što nam izgleda nelogično to je opis mjesta na kojem su u grobu nađene bronzane spirale. Iz onoga što su su rekli svjedoci proizlazilo bi da su te spirale visile oko vrata i ležale na prsima tako da su im bronzane pločice (okovi) ležale na samom pojasu. U jednom skeletnom grobu sa grede Čegrlja u Donjoj Dolini²⁷⁾ jasno se vidi da su i te spirale kao i pločice bile u stvari pojas i da su se u grobu nalazile oko trbuha. Mislim da je tokom stoljeća dolazilo do pomicanja zemlje u samom grobu pa su na taj način dijelovi ovog bronzanog pojasa bili donekle razbacani, zato se moglo desiti da su otkrivači ovog skeletnog groba dobili pogrešan utisak o mjestima na kojima su ležali pojedini objekti. Tačnu rekonstrukciju oblika ovoga pojasa i načina na koji je nošen možemo dobiti jedino iz već spomenutog groba sa grede Čegrlja u Donjoj Dolini. Tamo se jasno vidi da su četiri paralelna reda bronzanih spirala sačinjavala pojas koji se na jednom kraju završavao okovom istog tipa kao što je naš prikazan na T. III, 1, 2 i 3, dok su na sredini (vjerovatno na leđima) bila još dva takva komada kao što su naši prikazani na T. III, 2 i 3.

Na okovima iz Dvorova nije interesantan toliko oblik koliko način na koji su oni ornamentirani. Na njima vidimo u stvari dva osnovna ornamenta: probijene ornamente i urezane ornamente. Tehnika probijanja na bronzanim objektima karakteristična je za tzv. »trakokimerijski krug«, čije je matično područje navodno negdje u karpatskoj kotlini, odakle je ovaj krug počeo zračiti svoje prve uticaje već u Ha B periodu²⁸⁾. Probijene trokute, raspoređene na sličan način kao na našim okovima, nalazimo već na nekim dijelovima konjske opreme u starijem odsjeku starijeg željeznog doba Bavarske²⁹⁾. Osim nekoliko urezanih linija na našim okovima imamo veliki broj urezanih kružića sa tačkama koji su urezani nekim oštrim instrumentom, u svakom slučaju nekom vrstom šestara, jer su krugovi besprijeckorno pravilni.

Okov, zapravo pojasna kopča prikazana na T. III, 1, za koju nam još ipak nije jasno kako se pričvršćivala za drugi kraj opasača, bila je još u doba upotrebe slomljena, tako da joj se odlomio prednji okrugli dio, a zatim poslije lomljenja bila je zakrpana sa četiri željezne nitne i željeznom pločicom odozdo čiji su ostaci još i sada

²⁶⁾ Citirano pod 24, T. LXV. sl. 9.

²⁷⁾ Citirano pod 24, T. XL.

²⁸⁾ F. Maier: Zu einigen bosnisch-herzegowinischen Bronzen in Griechenland; Germania, 34, Heft 1/2, Berlin 1956, str. 66.

²⁹⁾ G. Kossack: Pferdegeschirr aus Gräbern der älteren Hallstattzeit Bayerns; Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, 1. Jahrgang 1954. str. 174, sl. 22—24.

sačuvani. Da je prelom star može se zaključiti i na osnovu rubova na prelomu koji su prevučeni zelenom patinom. Ovom objektu manjka na jednoj strani poprečni dugmetasti završetak. O njegovom neka- dašnjem postojanju na strani suprotnoj od onog sačuvanog svjedoči nam okrugla rupa u kojoj je sigurno bio učvršćen taj nestali produ- žetak. Na površini ovog bronzanog objekta kao i na površini ostala dva okova navučena je veoma lijepa sjajna malahitna patina, a na okovu prikazanom na T. III, 3, djelomično i azuritna patina.

Najbliže nalazište ovakvih okova je Jarak na Savi kod Srem- ske Mitrovice³⁰), zatim Donja Dolina³¹), Debnovo, Muravice (Vračan- ski srez), okolina Vidina, gdje su datirani u VII/VI vijek³²), i Pe- rachora u Grčkoj u sloju sa protokorintskim vazama³³). Na osnovu pojasnog okova iz Perachore datira F. Maier takve objekte najranije u drugu polovinu VIII stoljeća. Po obliku i ornamentici ovaj komad iz Perachore potpuno odgovara našim okovima prikazanim na T. III, 2, 3, ali je nešto kraći, pa ipak nema sumnje da su istovremeni.

Ako bismo se prilikom datiranja ovoga groba oslonili samo na upravo iznesene datacije bronzanih okova srodnih ovim našim iz Dvo- rova, dobili bismo previsoku dataciju, koja se za naš slučaj ne može održati, jer ima elemenata koji nesumnjivo govore u prilog manje starosti cjelokupnog nalaza, tj. cjelokupnog inventara ovog groba.

Prema današnjem stanju izgleda da su takvi objekti ograničeni samo na Balkansko poluostrvo, gdje bi im prema tome moralo biti matično područje bez obzira na to što je tehnika probijanja eventualno možda bila preuzeta iz Karpatske kotline. Što se tiče nosilaca ovakvih okova za sada možemo sigurno reći da su to bile žene, jer se i u grobu na gredi Čegrlja u Donjoj Dolini i u okolini Vidina nalaze u ženskim grobovima. Što se tiče narodnosti vlasnika ovakvih pojaseva mislim da su na raznim područjima mogli biti pripadnici različitih naroda.

Za dataciju ovoga groba od najvećeg je značaja ono nekoliko staklenih perli nađenih oko vrata skeleta, jer su takve staklene izra- devine veoma karakteristične za jedan određeni kraći period te su prema tome vrlo pogodne za dataciju. Takve staklene perle žute i ze- lene boje sa plavim očima javljaju se na Glasincu oko samog početka faze Va, što znači oko samog početka V stoljeća a žive i u prvoj polo- vini te faze, dok ih pri kraju iste faze više nema³⁴). Takve perle nala- zimo i u grobu broj 8 na I gredi Nikole Šokića³⁵) gdje se nalaze za- jedno sa jednim bronzanim okovom kao što su ovi naši prikazani na T. III, 2 i 3, i sa jednom glasinačkom dvopetljastom fibulom sa četvr- tastom nogom i dva izreza na njoj, koja bi mogla spadati još u kasnu fazu Glasinca IVc (što znači sam kraj VI stoljeća). U grobu sa urnom iz sojenica na gradini u Donjoj Dolini nađene su iste takve perle za-

³⁰) S. Ljubić: Popis Arheološkog odjela Nar. zem. muzeja u Zagrebu, Zagreb 1899. odsjek I. svezak I. T. XIII/76.

³¹) Citirano pod 24, T. XL; T. LX/37; T. LXXVII/13, 14.

³²) Citirano pod 25, str. 101. sl. 1; str. 102.

³³) Citirano pod 28, str. 65. sl. 5.

³⁴) Citirano pod 18, T. XXXI. sl. 10.

³⁵) Citirano pod 24, T. LX. sl. 32.

jedno sa fibulom koja ima čunasti luk i dugačku nogu sa dugmetaštim završetkom³⁶⁾. Luk je već toliko plitak da se jedva i može nazvati čunastim. Takve fibule Aberg u este kulturi datira u period između 500. i 400. godine prije nove ere³⁷⁾, a K. Kromer ih je datirao u nalazištu Hallstat u stupanj mlađih grobova (600. do 500. godine p. n. e.³⁸⁾. Takve fibule u Vačama datira F. Staré u drugu polovinu V stoljeća³⁹⁾. Perle toga tipa nalazimo i na nekim drugim susjednim nalazištima, ali ih ne vrijedi spominjati budući da nam ne mogu pružiti bolji oslonac za datiranje. Iz ovih nekoliko primjera može se vidjeti da se perle rađene od staklene paste žute ili zelene boje sa plavim očima nisu mogle ni u kom slučaju pojaviti prije kraja VI stoljeća p. n. e., kao i to da su već negdje u V stoljeću nestale iz upotrebe.

Naši bronzani okovi vežu se i za nalazišta gdje im je određena viša datacija, veća starost, a nigdje im nije dokazana starost manja od kraja VI stoljeća, prema tome, ako mi ovaj grob iz Dvorova datiramo u sam konac VI stoljeća ili početak V, zapravo u vrijeme kada su se te staklene perle mogle prvi puta pojaviti u ovom dijelu Evrope, dat ćemo najnižu do sada utvrđenu dataciju ovakvim bronzanim okovima. Mislim da u našem slučaju jedino ta datacija, tj. kraj VI ili početak V stoljeća, dolazi u obzir. U prilog dataciji za V stoljeće govore bi izgubljene fibule iz toga groba o čijem obliku saznajemo samo na osnovu prostog crteža Njegić Njege iz Dvorova. Tu nema sumnje da se na crtežu radi o fibuli koja je kombinacija kasnih zmijolikih fibula i certosa fibula, koje predstavljaju kod nas uticaj sjeverne Italije. Takve fibule mogu se datirati najranije u početak V stoljeća u našim krajevima.

4. Bronzani pojasni okovi, slučajni nalazi pored željezničke stanice Dvorovi (T. II, 3, 6): Ova dva bronzana okova nađena pored željezničke stanice u Dvorovima nalazila su se u vrijeme moga dolaska u Bijeljino (u februaru 1961.) u Drugoj osmogodišnjoj školi »Radojka Lakić« u Bijeljini. Njih je za školsku zbirku nabavio Čolaković Diko, profesor na toj školi, koji mi je dao podatke o mjestu nalaza. Zajedno sa ovim objektima pronađeno je i nekoliko komada bronzanih spirala istog oblika kao što su naše na T. III, 5.

Nema sumnje da se i ovdje radi o razorenom ženskom grobu u kojemu su se spirale i ova dva bronzana okova nalazili zajedno. Okovi, kao i spirale, prevučeni su lijepom zelenom patinom, ali, kao što vidimo na T. II, 6, jedan od njih je znatno oštećen. Ovaj prikazani na T. II, 6 po svom obliku i funkciji odgovara onom prikazanom na T. III, 1 o kojemu smo raspravljali u predašnjem odlomku. Našem primjerku manjka okrugli prednji dio, ali se na osnovu ostalih dijelova lako može zaključiti da se radi o objektu sličnom po obliku, a

³⁶⁾ C. Truhelka: *Der Pfahlbau von Donja Dolina*, WMBH XI, Wien 1909, str. 13. sl. 4.

³⁷⁾ N. Aberg: *Bronzezeitliche und Früheisenzeitliche Chronologie*, Teil I, Italien; Stockholm 1930, str. 199. sl. 578/12, 13.

³⁸⁾ K. Kromer: *Das Gräberfeld von Hallstatt*, Textband T. XVI/4, Firenze 1959.

³⁹⁾ F. Staré: *Pražgodovinske Vače*. Ljubljana 1954, str. 137.

iste funkcionalne namjene. On ima sačuvana oba postranska produžetka sa dugmetastim završetkom.

Već na prvi pogled primjećuje se da između pojasnih okova prikazanih na T. III i onih prikazanih na T. II postoji razlika kako po dimenzijama i proporcijama, tako i po obliku probijenih trouglova. Ovi, slučajno nađeni kod željezničke stanice, širi su, dok im dužina nije mnogo veća od širine, a trouglovi su sitni i uglavnom istostranični. Okovi sa njive Živana Njegaća uži su, trouglova ima manje i uvijek su istokračni sa prilično dugim hipotenuzama. Za tip prikazan na T. III upravo smo dokazali dosta nisku starost. Sada bi bilo potrebno odrediti u kakvom kronološkom odnosu stoje ova dva tipa pojasnih okova. U Donjoj Dolini na gredi Čegrlja u već spomenutom ženskom grobu nalaze se tri okova ovog tipa kao što je naš prikazan na T. II, 3 koji imaju nešto manji broj probijenih trouglova ali zato im je oblik i raspored tih trouglova potpuno jednak. U istom grobu nađen je i jedan okov čiji su probijeni trouglovi dugački i istokračni. Taj grob u svakom slučaju je stariji od onog groba iz Donje Doline sa staklenim perlama⁴⁰⁾ koji nam je poslužio kao jedna od baza za datiranje naših okova prikazanih na T. III. Mislim da ovaj grob sa grede Čegrlja ni u kom slučaju ne može biti mlađi od VI stoljeća. Za pretpostavku da pojava sitnih, gusto poredanih trouglova na bronzanim objektima predstavlja stariji način ornamentiranja, imamo prilično siguran dokaz u starijem odsjeku starijeg željeznog doba Bavorske. Tamo na bronzanim dijelovima konjske opreme iz spomenutog perioda nalazimo isto tako sitno probijene trouglove, na isti način raspoređene kao na okovima iz Dvorova prikazanim na T. II. Zato smatram da su okovi prikazani na T. II, 6 stariji od onih okova prikazanih na T. III. i da u tipološkom pogledu bez sumnje predstavljaju jednu stariju fazu u razvoju toga tipa okova za pojaseve. Za okove tipa sa T. III, to znači i za ove nalaze iz Dvorova, ne možemo dati dataciju nižu od VI stoljeća, a u obzir dolazi još i kraj VII stoljeća.

5. Skeletni grob na njivi Mike Smajlovića u blizini željezničke stanice Dvorovi: Za otkriće ovog groba saznao sam u martu 1959. prilikom boravka u Dvorovima. Grob je otkrio Pantić Savatije iz Triješnice prilikom odstranjivanja sloja zemlje iznad šljunka. Po pričanju očevidaca, na dubini od oko 20 cm ispod površine pojavila se hrpa kamenja, a ispod nje, na dubini od oko 1 m, nalazio se skelet koji je navodno ležao na leđima sa ispruženim rukama. Na prsima su nađene četiri bronzane fibule (T. V, 1—3) od kojih sam ja dobio tri gotovo posve čitave, a od četvrte samo komad noge i dio glave od igle. Na rukama su bile dvije bronzane narukcije (T. V, 4) od kojih se jedna izgubila. Bronzani kolutovi prikazani na našim crtežima na fibulama nađeni su u tom položaju kako smo ih mi prikazali. Ukupno je sačuvano 8 cijelih obruča i fragment devetog. Presjek obruča je rombičan, što se na mnogim mjestima ne vidi zbog izlizačnosti. Oko vrata mrtvac je imao čitav niz staklenih perli od kojih su

⁴⁰⁾ Citirano pod 24, T. XL.

se sačuvale samo dvije tamnoplave, neprozirne perle. Navodno je mrtvac ležao sa glavom okrenutom k jugu, a nogama k sjeveru. Grob je otkriven 1956. godine.

Fibule iz ovoga groba (T. V, 1—3) spadaju u veoma dobro poznati glasinački tip fibule sa rebrastim lukom i trapezastom nogom karakterističnom za fazu Va, što znači za vrijeme između 500. i 350. godine p. n. e.⁴¹⁾. Iste takve fibule poznate su još iz Kačnja kod Bileće gdje su datirane u sredinu V stoljeća ili nešto kasnije⁴²⁾, zatim sa Debelog Brda⁴³⁾, iz Gruda kod Ljubuškog⁴⁴⁾ i iz Donje Doline⁴⁵⁾. Kao što se vidi ovaj tip fibule je strogo ograničen na Bosnu i Hercegovinu, i nema sumnje da mu je porijeklo baš na Glasincu. Na osnovu ovih fibula može se i ostali inventar iz ovoga groba datirati u sam kraj starijeg željeznog doba (u vrijeme između 500. godine i vrijeme dolaska Kelta u ovaj dio Podunavlja, što ne može biti prije 360. godine p. n. e.).

Narukvica prikazana na T. V, 4 predstavlja, izgleda, neku lokalnu pojavu kojoj nisam uspio pronaći analogiju.

6. Grobnica sa četiri skeleta pored kuće Petra Jovanovića iz Triješnice: Od Mustafe Grabčanovića saznao sam da su pored kuće Petra Jovanovića iz Triješnice bili otkriveni neki grobovi. U februaru 1961. otišao sam na to mjesto sa namjerom da prikupim podatke o okolnostima nalaza. Kuća Petra Jovanovića nalazi se uz samu među između njiva sela Dvorova i njiva sela Triješnice. Vlasnik ove kuće već godinama vadi šljunak tu odmah nedaleko od kuće, tako da je na tom mjestu nastala velika rupa u promjeru od oko 30 m. Negdje u aprilu 1960. kopao je Petar Jovanović opet šljunak i tom prilikom naišao na usamljenu grobnicu sa četiri skeleta na dubini od oko 50—60 cm, tj. na samom šljunku koji se na tom mjestu javlja na toj dubini. Orijentacija skeleta je bila sjever-jug odnosno jug-sjever, jer su dva skeleta ležala tako da su im glave bile na nogama mrtvaca ispod njih, a njihove glave na nogama ovih ispod. Noge su im bile ispružene. Navodno su pod svakom glavom bila po dva koplja (T. II, 1, 2, 5), a negdje u grobu i željezni krivi mač. Na sjevernoj strani, tj. kod glava, nalazila se glinena posuda prikazana na T. I, 3 i T. VII, 1. Od spomenutih 8 kopalja sačuvano je 7. Izgleda da u grobnici nije pronađeno 8 kopalja već samo 7, a da je onaj kratki, samo malo svinut mač, Petar Jovanović ubrojao u koplja, jer u razgovoru sa mnom mač nije nikako spominjao, već mi je stalno govorio o 8 kopalja.

Željezna koplja nađena u toj grobnici sačuvana su veoma loše, ali im se ipak oblik može raspoznati. Tu se radi u stvari o samo dva tipa, o dugim kopljima sa naglašenim zaokruženim rebrom i dosta

⁴¹⁾ Citirano pod 18, T. XLIII/7—10.

⁴²⁾ Z. Marić: Grobovi ilirskih ratnika iz Kačnja, GZM 1959. T. II/5.

⁴³⁾ F. Fiala: Prähistorische Ansiedlung auf dem Debelo Brdo bei Sarajevo; WMBH IV, Wien 1896, str. 63. sl. 174.

⁴⁴⁾ F. Fiala: Griechische Bronzehelme aus Bosnien und der Herzegowina; WMBH VI, Wien 1899, str. 149. sl. 1.

⁴⁵⁾ Citirano pod 24, T. XLVIII/11, 12.

dugim tulcem (T. II, 1, 2) i kraćem koplju, koje nema tako naglašen rebro (T. II, 5). Za ova duga koplja prikazana na T. II, 1, 2 imamo dobre analogije u grobu 1 u tumulusu 62 iz Rusanovića na Glasincu koji spada u glasihačku fazu Va (500 do 350-te godine p. n. e.⁴⁶).

Na T. II, 5 prikazano je željezno koplje koje se od ostalih razlikuje ne samo po dimenzijama već i po obliku lista i po presjeku uzdužnog rebra. Već po obliku lista moglo bi se zaključiti da ovo koplje spada u mladi odsjek starijeg željeznog doba, ali za izvođenje takvog zaključka o starosti ovoga koplja iz Dvorova odlučujući je presjek lista koji je u donjem dijelu, tj. uz sam tulac drugačiji od ostaloga dijela lista. Naime, na samom početku lista nalazi se središnje rebro trokutnog presjeka kao izdvojeni dio lista, dok ga na ostalom dijelu lista prema vrhu uopšte nema. Koplja sa ovakvim karakteristikama lista dosta su brojno zastupljena u Donjoj Dolini kod Bosanske Gradiske⁴⁷), gdje se pojavljuju u zajednici sa certosa fibulama i drugim objektima istovremenim sa ovim tipom fibula na tom lokalitetu, što znači u V stoljeću p. n. e.

Posudica sivo-mrke boje rađena rukom, sa dvije nasuprot stojeće drške koje nadvisuju obod (T. I, 3, T. VII, 1), spada u veoma poznat tip posudica rasprostranjen u zapadnom panonskom prostoru i njemu najbližim graničnim planinskim krajevima već od kraja kasnog bronzanog doba⁴⁸), a živi izgleda i dalje kroz sva stoljeća do kraja mlađeg željeznog doba⁴⁹), ali u svim tim fazama posudice ovog tipa imaju neke određene karakteristike, na osnovu kojih se može napraviti jedna grublja datacija.

Zbog toga da bi odredili kronološko mjesto ove posude iz Dvorova u razvoju tipa ovakvih šalica, poslužit ćemo se nalazima iz nekoliko grobova na raznim, ali susjednim, međusobno kulturno povezanim područjima. U grobu broj 1 na prvoj gredi Nikole Šokića u Donjoj Dolini nađena je jedna šalica sa dvije ovakve drške u osnovi istoga tipa kao što je ova iz Dvorova prikazana na T. VII, 1, ali ta šalica ima na uskim trakastim drškama nekoliko vertikalnih kanelura, a rame joj je prekriveno gustim vertikalnim kanelurama (zaostavština kasnog bronzanog doba⁵⁰). Taj grob vjerovatno spada u prvu polovinu VI stoljeća p. n. e. U daljem razvoju posudica ovog tipa pojavljuju se na ramenu pored kanelura još i nekoliko vertikalnih, simetrično raspoređenih rebara, smještenih između kanelura, što nalazimo također u Donjoj Dolini u nešto mlađem grobu nego što je prije spome-

⁴⁶) Citirano pod 18, T. XLV/1, 2.

⁴⁷) Citirano pod 24, T. LIV/5.

⁴⁸a) Z. Marić: Vis kod Dervente naselje kasnog bronzanog doba, GZM 1960—61, Arheologija, str. 157. sl. 2a.

b) J. Korošec: Predzgodovinska naselbina na Ptujem gradu, Ljubljana 1951, str. 93. sl. 23.

c) V. Hoffiller: Corpus vasorum antiquorum, Yugoslavie-Fascicule 2, Belgrade, T. 13/9.

⁴⁹a) Citirano pod 24, T. LVIII/9.

b) C. Truhelka: Gromila latenske periode u Mahrevićima, kotar Čajnice, GZM 1909. T. I/12.

⁵⁰) Citirano pod 24, T. LVIII/9.

nuti⁵¹). Kasnije dolazi do potpunog reduciranja kanelura, tako da na ramenu ostaju samo ona vertikalna rebra široko razmaknuta, kao što imamo slučaj u Kačnju u grobnici datiranoj u drugu polovinu V stoljeća p. n. e.⁵²). Za postepeno reduciranje vertikalnih kanelura i rebra na ramenima posuda ovog tipa imamo najpoučniji primjer u Ararevoj gromili, grob broj 1 na Glasincu⁵³). Tu su nađene dvije posudice tipa o kojemu upravo raspravljamo, od kojih jedna ima još sačuvane široko razmaknute vertikalne kanelure, a druga na ramenu nema više ništa. Grob spada u stariji odsjek faze Va, vjerovatno još u prvu polovinu toga stoljeća.

Na sivim posudicama toga, u osnovi istoga tipa kakav poznajemo iz Dvorova, rađenim na lončarskom vitlu iz srednjeg latena okoline Beograda⁵⁴), koje su na ovom području postale dio keltskog oblikovanog blaga, nema na ramenu nikakvih kanelura. Kod drške ovog mlađeg tipa šalica sa dvije drške, zastupljene u Rospi Cupriji kod Beograda⁵⁵), Čupinama kod Lisičića⁵⁶), kao i ovdje u Dvorovima, primjećujemo da je otvor, koji omeđuje drška, ovalnog oblika sa proširenih donjim dijelom, slično jajetu čija je uža strana okrenuta prema gore. Kod starijih drški na posudama ovoga tipa slučaj je uvijek obrnut, tj. šira strana ovala (otvora unutar drške) je uvijek gore, što daje starijim drškama gore zaobljen oblik, a mlađim gore zašiljen oblik. Naravno ova konstatacija ne isključuje izuzetne slučajeve, već samo ukazuje na tipološku (i kronološku) razvojnu liniju. Za mlađi period uvijek i u svakom slučaju može se predvidjeti i pojavljivanje starijih elemenata. Osnovno je ipak da su tipološki mlađe drške vitkije sa oštrim prevojem gore. Znači posudica sa dvije visoko uzdignute drške iz Dvorova (T. VII, 1 i T. I, 3) u tipološkom (a prema tome vjerovatno i u kronološkom) pogledu dolazi poslije tipa zastupljenog u Kačnju i Ararevoj gromili, a nešto prije tipova srednjeg latena našega Podunavlja, jer je na njenom ramenu sačuvano još nekoliko snopova plitkih kanelura kao reminiscencija na doba kada je čitavo rame bilo prekriveno vertikalnim kanelurama. U apsolutnim ciframa to bi se opet svelo na isto doba koje smo dobili datacijom kopanja, tj. na period između 500. i 350. godine p. n. e., sa većom vjerovatnošću na mlađi odsjek te faze zbog vitkog oblika drški.

7. Pojedinačni fragmenti keramike nađeni su 1959. godine na njivama zvanim Brodić. U starije željezno doba vjerovatno spadaju dva fragmenta zdjela sa malo uvučenim obodom, odlično uglačane površine žuto-smeđe boje, od kojih je jedan prikazan na T. V, 8, a na osnovu drugog je napravljena rekonstrukcija tog tipa zdjele prikazana na T. VII, 4. Takve zdjelice i zdjele su veoma poznat tip posuda

⁵¹) Isto, T. LX/24.

⁵²) Citirano pod 42, T. IV/11.

⁵³) Citirano pod 18, T. XL/3.

⁵⁴) J. Todorović: Praistoriska nekropola na Rospi Cupriji kod Beograda, Godišnjak Muzeja grada Beograda, Knj. III — 1956. g. str. 33. sl. 5.

⁵⁵) Isto.

⁵⁶) Neobjavljeni materijal. Nalazi se deponiran u Praistoriskom otkrivanju Zemaljskog muzeja u Sarajevu.

od kasnog bronzanog doba pa dalje i u starijem željeznom dobu, pa zbog svoje »vječnosti« nisu pogodne za datiranje. Vjerovatno u isto doba spada i mala glinena kašika sivo-smeđe površine rađena od dobro pročišćene gline sa primjesom veoma sitno stucanog zrnevlja kamena.

MLAĐE ŽELJEZNO DOBA

U Dvorovima je nađen niz objekata iz mlađeg željeznog doba koji nam skoro u potpunosti predstavljaju jednu novu kulturu tuđu materijalnoj kulturi starijeg željeznog doba u Dvorovima i uopšte, starijem željeznom dobu Bosne.

Prilikom posjete Dvorovima u martu 1959. obišao sam njivu Pjeskulju na kojoj je tokom zadnjih godina otvorena površina velika otprilike 2 dunuma (2.000 m²) zbog vađenja šljunka. Prilikom tih radova je do sada uništeno 7—8 grobova, od kojih je većina sadržavala oružje. Tom prilikom sam od Mikana Pantića iz Triješnice saznao neke pojedinosti o nalazima koje sam već objavio u Glasniku Zemaljskog muzeja u Sarajevu za godinu 1958⁵⁷⁾, a za koje onda još nisam imao ove podatke.

1. — **Prvi skeletni grob na njivi Pjeskulji.** Na njivi Pjeskulji pronašao je Mikan Pantić prilikom vađenja šljunka jedan kostur koji je navodno ležao na leđima sa ispruženim nogama i rukama, glavom okrenutom prema jugu, a nogama prema sjeveru. Skelet je ležao na dubini od oko 80 cm, tj. na samom šljunku. Pored desne strane glave stajao je navodno jedan »čup« koji je imao drške sa obje strane. Navodno je ova posuda imala na sebi nekakve »šare« zelenkaste i crvenkaste boje. Uz desnu nogu ležao je željezni mač sa šiljkom okrenutim prema stopalima. Uz mač su ležala dva željezna koplja. Sudeći prema materijalu koji je ovdje nađen, a već i objavljen, grob bi morao spadati u II stoljeće p. n. e.

2. — **Drugi skeletni grob na njivi Pjeskulji** otkriven je samo desetak metara dalje od upravo opisanog groba, na istoj dubini kao i predašnji, sa glavom na jugu, a nogama na sjeveru. Kostur je bio veoma loše očuvan pa se položaj ruku nije mogao uočiti. Pored desne noge ležao je dvobridni željezni mač, prikazan na T. IV, 1 sa koricom prikazanim na T. IV, 2, a, b, c, i 4 na istoj tabli. Željezno koplje prikazano na T. IV, 3 nađeno je uz mač. I koplje i mač bili su okrenuti šiljkom prema stopalima. Navodno je i u ovom grobu pored glave sa desne strane ležala jedna posuda oblika zdjele promjera oko 35—40 cm, a visine svega oko 8 cm, ali od nje nisam zatekao ni trag. Grob je otkriven 1958, a materijal iz ovoga groba prikazan na T. IV predan mi je u martu 1959.

Dvorezni željezni mač po svome obliku posve odgovara onom već objavljenom iz Dvorova nađenom u prije spomenutom grobu. Drška mača je savijena, vjerovatno još prilikom stavljanja u grob,

⁵⁷⁾ Citirano pod 1.

što je svakako u vezi sa pogrebnim običajima Kelta koji su veoma često savijali oružja stavljana mrtvacima u grobove. Inače ovo je veoma dobro poznat tip mača srednjeg latena (III i II stoljeće p. n. e.), raširen na svim područjima gdje su Kelti živjeli u to doba. U Bosni poznajemo takve mačeve jedino još iz Donje Doline⁵⁸).

Mnogo interesantniji materijal od samoga mača predstavljaju nam korice (kanija) u kojima je mač nađen. Ovo je prvi slučaj da su na području Bosne i Hercegovine pronađene korice keltskog mača. Po svojoj ornamentici gornji dijelovi korica predstavljaju prvorazredan arheološki materijal. Korice su rađene iz željeza na kojem se sa gornje strane uhvatila veoma lijepa glatka crvenkasta rđa, koja je sačuvala mnoge detalje. Da je kojim slučajem ovaj grob bio otkopan pod stručnim rukovodstvom, vjerovatno bi korice izašle iz zemlje skoro čitave. Mnoga oštećenja koja se na njima primjećuju učinjena su željeznim alatom prilikom kopanja šljunka, a i kasnije zbog nemarnog odnosa prema tim objektima kada su se već našli izvan grobova. Upozorio bih samo na to da su pod oznakom 2a na T. IV prikazana dva dijela korica jedan ispod drugoga, od kojih gornji pripada zadnjoj strani korica, a donji prednjoj strani.

Najveću pozornost zaslužuje ornamentirani gornji dio prednje strane korica (T. IV, 4). Na tom fragmentu korica vidimo razne ornamente sastavljene od plitkih udubljenih linija, i površina koje same po sebi ne predstavljaju ornamente već negativ ornamenta, jer ga uokviravaju i na taj način izbacuju iz okolne ravne površine. Tako se postigao utisak plastičnosti. Na žalost, oštećen je gornji dio korica i time dio ornamenta koji je u stvari jedan od najvažnijih, jer nam predstavlja glavu zmaja sa otvorenim raljama⁵⁹). Kako je bio oblikovan taj gornji dio, približno možemo vidjeti na koricama srednjelatenskog mača iz Sremske Mitrovice⁶⁰), koje po ornamentici predstavljaju naj-srodniji nalaz ovako ornamentiranih mačeva. Na koricama mača iz Sremske Mitrovice prikazana su također dva stilizirana tijela zmajeva (u obliku slova S), koji su postavljeni tako jedan prema drugom da zajedno podsjećaju na oblik lire. Njihova tijela su ukomponovana u neku palmetu unutar koje se nalaze opet skupine vitica, što u suštini odgovara našoj ornamentici iz Dvorova, a razlikuje se samo u nekim sitnim detaljima. Stilizirane ralje zmajeva su na koricama iz Sremske Mitrovice široko otvorene.

Na desnoj strani korica iz Dvorova (T. IV, 4) gornji dio zmajevog tijela je bolje sačuvan. Donja vilica široko otvorenih ralja zmaja sačuvana je potpuno, dok se sačuvao i neznatan dio gornje, tako da i gornji dio možemo zamisliti sličnim donjem, s tim što treba napomenuti da je završetak gornje vilice bio visoko uzdignut i obavezno savijen prema dole. Za dokaz da je baš tako bila prikazana gornja

⁵⁸) Neobjavljeno, slučajni nalaz, inventar Praistorijskog odsjeka Zemaljskog muzeja u Sarajevu br. 25.804.

⁵⁹) José Maria de Navarro: Zu einigen Schwertscheiden aus La Tène; Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 1959. Berlin 1960, str. 98. i 99.

⁶⁰) K. Vinski—Gasparini: Keltski ratnički grob iz Batine; Arheološki radovi i rasprave, I. Zagreb 1959, sl. 21.

vilica zmaja mogu nam poslužiti korice jednog mača iz Mađarske⁶¹). I na tim koricama su tijela zmajeva u obliku slova S, i njihov položaj podsjeća na oblik lire. Donja vilica im onako stilizirana, savinuta prema dole, zatvara skoro puni krug kao i kod našeg primjerka, a čitav dio tijela ispod glave ukomponiran je u palmetu mnogo siromašnjeg oblika nego što je naša. Osim već spomenutih korica za mač iz Sremske Mitrovice, korice srednjelatenskih mačeva sa ovakvim motivom gdje tijela zmajeva imaju oblik lire, a ukomponirana su u neku palmetu, nađene su samo još na dva mjesta u Mađarskoj u okolini Veszpréma⁶²), ali ornamentika sa mađarskih nalazišta je mnogo prostija od ornamentike na koricama iz Dvorova i Sremske Mitrovice.

Po mišljenju José Maria de Navarro ovakvi stilizirani motivi moraju imati svoj izvor negdje na Orijentu, što smatram da je pravilno jer se ni ovakvi motivi, ni način obrade ne mogu smatrati domaćim na evropskom tlu. José Maria de Navarro smatra dalje da su uzroci za ovu umjetnost bili sigurno u okviru skitske umjetnosti u južnoj Rusiji IV stoljeća p. n. e., gdje se na nekim pločicama (ili okovima) javljaju isti motivi izvedeni na srodan način⁶³).

Ne manju pozornost zaslužuje i gornji dio donje stranice korica prikazan na T. IV, 2, a, b. Tu se nalazi predica za vješanje korica o pojas, čiji se donji dio za pričvršćivanje uz korice odlijepio (T. IV, 2c). U starijoj fazi razvoja srednjelatenskih mačeva dijelovi koji služe za pričvršćivanje uz korice, kratki su i polukružno završeni, dok se u mladim fazama srednjeg latena izdužuju kao što je slučaj kod našeg⁶⁴), što znači da se cijeli grob mora datirati u drugu polovinu srednjeg latena ili drugačije rečeno u drugo stoljeće prije nove ere. Na donjem dijelu za pričvršćivanje predice uz korice nalazi se ornamenat u vidu kratkih udubljenih linija poredanih u trake. Iz oblika toga dijela kao i iz rasporeda ornamenta može se zaključiti da taj dio na koricama mača predstavlja zmiju, prikazanu u osnovnim potezima i sa poznatim karakteristikama. Tu je predstavljeno izduženo zmijsko tijelo sa stanjenim dijelom uz glavu, šare na leđima i naglašene oči. Za ovako ornamentirani izduženi dio predica koji služi za pričvršćivanje uz mač nisam uspio pronaći analogije.

Sudeći prema obliku predice i prema dataciji ovog tipa predice koju je dao Jan Filip ovaj grob može se datirati u II stoljeće p. n. e.

3. — **Grob sa njive Kamenik.** U jesen 1958. kopao je Milovan Gajić, zemljoradnik iz Triješnice, šljunak na njivi Kamenik u Triješnici, čiji je vlasnik Živan Ristić, i tom prilikom naišao na dubini od oko 20 cm na tri željezna koplja (T. III, 6—8) zajedno sa dva oksidirana novčića za koje Milovan Gajić kaže da su bila zelene boje. Kosti nije primijetio. Milovan je sačuvao koplja, dok je novčiće izgubio, što je velika šteta jer tada ne bi bilo komplikacija oko apsolutne datacije

⁶¹) Citirano pod 59, T. 12/4.

⁶²) Isto str. 98, primjedb. 52, T. 12/3, 4.

⁶³) Isto str. 99.

⁶⁴) J. Filip: Keltové ve střední Evropě, Praha 1956. str. 532, 533.

kako ovih kopalja tako i svih kopalja ovoga tipa na drugim nalazištima.

Već sama činjenica da su pored kopalja nađeni i novci govori dovoljno da se nalaz može datirati samo u period kada se u ovim krajevima javlja viši stupanj privredne razmjene. Ako uzmemo u obzir da je već u drugom stoljeću prije nove ere kolalo po Hercegovini i Bosni dosta grčkih novaca, naročito onih iz Dirahija i Apolonije⁶⁵), tada već i ovo doba dolazi u obzir za datiranje nalaza. Ipak za naš slučaj prije bi došla u obzir pretpostavka da su ovi novci nađeni u grobu keltskog porijekla a ne grčkog, jer je poznato da su u ovim krajevima (zapadnoj Panoniji) Kelti kovali novac od početka I stoljeća p. n. e.⁶⁶). Jedan keltski novac poznat je već od prije iz okoline Dvorova⁶⁷). Za dataciju ovoga nalaza, koji vjerovatno izvire iz uništenog groba, može nam dobro poslužiti grob 27 sa Rospa Čuprije kod Beograda⁶⁸). Tu je u grobu sa urnom od sive gline rađene na lončarskom vitlu nađeno jedno koplje koje po svom obliku, presjeku lista, kao i dimenzijama u potpunosti odgovara našem koplju prikazanom na T. III, 6. Za taj grob sa Rospa Čuprije može se reći sigurno samo da je iz srednjeg (a možda i kasnog) latena.

4. — Ostali objekti iz mlađeg željeznog doba.

a) — Siva keramika rađena na lončarskom vitlu tipična je za keltsku proizvodnju sredinom latenskog perioda (III i II stoljeća p. n. e.), ali je isto tako vjerovatno da je takva keramika izrađivana i nešto kasnije. Sa kompleksa njiva zv. Brodić pokupljen je veći broj fragmenata takve sive keramike (T. V, 5, 6, 7). Nijedan od tih objekata ne izvire iz nekog sloja koji bi se mogao smatrati kulturnim slojem, već su to sve razbacani objekti kojima se nije moglo odrediti prvo-bižno mjesto ležanja.

Na osnovu fragmenta prikazanog na T. V, 7 napravljena je rekonstrukcija posude prikazana na T. VII, 6 iz koje jasno proizlazi da je to bila u stvari zdjela sa uvučenim obodom. Pronađeni fragment je sive boje, dio posude rađen na lončarskom vitlu. Kao smo vidjeli iz prethodnog teksta ovoga članka, zdjele sa uvučenim obodom poznate su na ovom terenu i iz starijih perioda (T. VII, 4) samo s tom razlikom što one starije nisu bile rađene na lončarskom vitlu. Takve zdjele nisu jako poznat tip keltskih posuda. Osim odatle poznamo ih još iz Koruške⁶⁹) gdje su dosta više i obod im nije tako jako uvučen kao kod našeg primjerka. Zdjele toga tipa poznamo i iz Donje Doline⁷⁰). Pittioni datira ovaj tip posuda u srednji latan (III i II stoljeće

⁶⁵) K. Patsch: Nahogjaji novaca, GZM 1902, zatim K. Patsch: Grčki novci bosansko-hercegovačkog muzeja, GZM 1894. str. 173 i drugo.

⁶⁶) K. Pink: Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn, Budapest 1939, str. 124.

⁶⁷) Neobjavljeno, inventar numizmatičke zbirke Antičkog otdjeka Arheološkog odjeljenja Zemaljskog muzeja u Sarajevu broj 932.

⁶⁸) Citirano pod 54, str. 47. sl. 30.

⁶⁹) Citirano pod 3, str. 697. sl. 5.

⁷⁰) Neobjavljeno, sakupljeno prilikom rekognosciranja u aprilu 1961. godine.

p. n. e.)⁷¹⁾. Izgleda da su zdjele sa uvučenim obodom preuzeli Kelti iz domaćih kultura, pa stoga one, možda, predstavljaju domaći oblik rađen tuđom tehnikom. Nema nikakve sumnje da je susjedstvo Kelta i Ilira dovelo do međusobnih kulturnih uticaja.

Na T. V, 5 prikazan je fragment zdjele rađen na lončarskom vitlu na osnovu kojeg je izvršena rekonstrukcija posude u T. VII, 3. Ova zdjela spada u nadaleko raširen tip posuda keltskog srednjeg latena⁷²⁾. Istom tipu zdjela pripada i fragment keramike prikazan na T. V, 6.

b) — **Fragment grafitne posude** prikazan na T. VI, 2 (rekonstrukcija T. VII, 7) spada u sam kraj mlađeg željeznog doba. Taj tip posude jedan je od najznačajnijih u kasnom latenu, poznat sa čitavog područja na kojem su Kelti živjeli u to doba⁷³⁾. Po profilaciji ovoj posudi je veoma sličan fragment prikazan na T. II, 4, a, b, koji smo uvrstili u mlađe željezno doba baš zbog te srodnosti. Taj fragment pripada posudi mrke boje, rađen je od gline sa dosta primjese svjetlocavog ljuštravog kamena.

ZAKLJUČAK

Pregled praistorijskog materijala iz Dvorova i Triješnice kod Bijeljine sa podacima o lokalitetima ukazuje na to da je ovaj kraj bio nastanjen kroz veliki dio praistorije, od eneolita do samog kraja mlađeg željeznog doba. Ovaj, na razne načine prikupljen materijal, sigurno ne predstavlja pravu kulturnu sliku praistorije ovoga kraja, već samo njene fragmente, pa ipak na osnovu njih mogu se izdvojiti i važni zaključci o stanovnicima Semberije kao nosiocima materijalne kulture koja je tu zastupljena. Ovdje nam nedostaje materijal srednjeg bronzanog doba. Manjkaju nam čak i indicije koje bi ukazivale na to da je ovaj kraj u to vrijeme bio nastanjen, ali to ne mora značiti da onda nije bilo ovdje nikakvih stanovnika.

U kasnom eneolitu (negdje između 1900. i 1700. godine p. n. e.) ovdje su živjeli nosioci najmlađe badenske kulture, čije područje rasprostiranja predstavljaju uglavnom krajevi sjeverno od Dvorova, tj. Slavonije⁷⁴⁾, zapadna Mađarska⁷⁵⁾, Čehoslovačka⁷⁶⁾ i istočna Austrija⁷⁷⁾. Ostaci badenskog naselja na brdu Radeta Maksimovića za sada su jedini predstavnik prave badenske kulture u Bosni. Kao što smo vidjeli na osnovu fragmenta tanjirića koji je vjerovatno stajao na nozi, ovo područje je u tom periodu u svom oblikovnom blagu imalo elemente slavonske kulture.

⁷¹⁾ Citirano pod 3, str. 697.

⁷²⁾ Isto, str. 699, sl. 4, str. 703. sl. 1, 2, i drugo; zatim djelo citirano pod 64. str. 201. sl. 3, T. CI/2, 4.

⁷³⁾ Citirano pod 3, str. 708, sl. 1.

⁷⁴⁾ Citirano pod 4, T. 3/3; T. 41/7, zatim djelo citirano pod 48c, T. 2/2; T. 3/1, 3.

⁷⁵⁾ Citirano pod 10, T. 17.

⁷⁶⁾ J. Neustupny i saradnici: *Pravěk Československa*, Praha 1960. str. 130, 131.

⁷⁷⁾ Citirano pod 3.

U ranom bronzanom dobu (između 1650 i 1450 godine p. n. e.) nalazimo u Dvorovima elemente ranog bronzanog doba istočne Mađarske (T. 1, 4 i T. III, 3) koje nam bez sumnje ukazuju na vezu sa ovim područjem. Jasno je da ovaj fragment keramike iz Dvorova ne može odgovoriti na pitanje kakvog karaktera su bile te veze, ali bi nas arheološki materijal iz najmlađeg sloja na praistorijskom naselju u Gornjoj Tuzli možda mogao dovesti blizu istine. Tamo je nađeno mnogo materijala koji se snažno veže za rano bronzano doba istočne Mađarske⁷⁸⁾ (Toszeg A period, znači nešto stariji period od ovoga kojeg nam reprezentira naš fragment iz Dvorova), koji se sigurno ne može objasniti samo kulturnim uticajima sa tog područja⁷⁹⁾. Možda se u ranom bronzanom dobu sjeveroistočne Bosne ipak može govoriti o stanovništvu koje je u etničkom pogledu srodno sa stanovnicima istočne Mađarske toga perioda!

Kasno bronzano doba predstavljeno je u Dvorovima sa jednom nekropolom sa urnama i sa nekoliko fragmenata tih urni iz Ha A perioda, što nam opet govori o dolasku novih elemenata sa sjevera, dolasku nosilaca kulture žarnih polja. Kao što sam već napomenuo, fragmenti urni sa njive Silajet iz Dvorova vežu se sa oblicima urni na nekropoli Barice kod Gračanice, a preko nje bez sumnje za kulturu žarnih polja. O tradiciji kulture žarnih polja na početku starijeg željeznog doba svjedoči nam posudica prikazana na T. VI, 1 čiji se oblik kao i kose kanelure na ramenu, mogu dovesti u vezu sa tom starijom kulturom.

U samim Dvorovima nismo u stanju utvrditi kontinuirani razvoj materijalne kulture od dolaska elemenata kulture žarnih polja, pa do kraja mlađeg željeznog doba, ali se to može dokazati na području sjeverozapadne Bosne koja se veoma snažno veže sa nalazima iz Dvorova. Poznato nam je da su Rimljani stanovnike tih krajeva kao i stanovnike mnogih u susjedstvu nazivali Ilirima. Prema tome već od XII stoljeća p. n. e. na području sjeverozapadne Bosne može se govoriti o Prailirima, a kasnije Ilirima, jer bez sumnje na tom području u tih dvanaest stoljeća nije bilo etničkih promjena⁸⁰⁾. Analogno tome mogli bi se i preostaci materijalne kulture iz ovih krajeva, uključujući i Dvorove, od početka kasnog bronzanog doba pa sve do početka mlađeg željeznog doba pripisati ilirskom etnosu, bez obzira na to što se među objektima toga doba javljaju i strani elementi koji nisu ni u kom slučaju vezani za Ilire i njihovu materijalnu kulturu.

Starije željezno doba Dvorova predstavlja nam u stvari rezultatu dviju kulturnih komponenata, jedne južne glasinačke, i jedne istočne, tračke. Ova konstatacija odnosi se samo na metalne objekte, dok keramika predstavlja nastavak domaćih oblika i ornamenata izraslih na bazi kulture žarnih polja. Na veze sa starijom fazom starijeg željeznog doba Glasinca ukazuje nam par narukvica sa krajevima koji prelaze jedan preko drugoga (T. I, 1, 2), a veze

⁷⁸⁾ B. Čović: Rezultati sondiranja na praistoriskom naselju u Gornjoj Tuzli, GZM 1960—61, Arheologija, str. 121—125, T. XIV. i XV.

⁷⁹⁾ Usmeno saopšteno mišljenje B. Čovića.

⁸⁰⁾ Pogledati rad citiran pod 48a, str. 168.

sa mlađim fazama Glasinca predstavljene su nam fibulama sa trapezastom nogom (T. V, 1—3), kao i svim željeznim kopljima starijeg željeznog doba Dvorova i Triješnice (T. II, 1, 2, 4). Ovi glasinački elementi predstavljaju bez sumnje sjevernu periferiju uticaja sa Glasinca ili možda, bolje rečeno, sa područja centralne Bosne.

Bronzanim pojasnim okovima (T. II, 3, 6 i T. III, 1—3) veže se ovo područje sa područjem na kojem su živjeli Tračani. Probijeni ornamenti ni u kom slučaju ne predstavljaju elemenat tipičan za ilirsku materijalnu kulturu. Iako bi se takvi objekti mogli smatrati ovdje čak i proizvodom neke tračke radionice, ipak je malo vjerovatno da su tu živjeli Tračani, jer ono malo keramike, koju imamo sa tog područja iz željeznog doba, odlično se uklapa u oblikovni krug ilirske kulture, a time ujedno svjedoči o produžetku života starijeg stanovništva. Jedan od takvih dokaza je i posudica sa dvije visoke uzdignute drške prikazana na T. VII, 1 kakve nalazimo u Donjoj Dolini i na Glasincu.

Zbog jako izraženih veza starijeg željeznog doba Dvorova i Triješnice sa starijim željeznim dobom Donje Doline potrebno je progovoriti nekoliko riječi i o odnosima između ova dva područja. Na prvom mjestu tu treba istaći da su oba nalazišta smještena u sjevernoj Bosni pored Save, što je već samo po sebi dovoljno da se pretpostavi mogućnost istih uticaja na oba područja. Bez sumnje Donja Dolina je u starijem željeznom dobu, naročito u mlađem odsjeku starijeg željeznog doba, predstavljala izvanredno važan trgovački centar u kojem su se ukrštavali razni uticaji, a bila je sigurno i važan proizvođač metalnih objekata. U Donjoj Dolini nalazimo tipove svih objekata koji su zastupljeni u starijem željeznom dobu Dvorova i Triješnice, a što je najinteresantnije iste tračke i iste glasinačke elemente, a to je baš ono što u metalu ova dva lokaliteta čini srodnim. Znači oba nalazišta su srodna u metalu samo zbog toga što su bila izložena istim uticajima. Ali keramika iz Donje Doline i Dvorova pokazuje također srodnost, što znači da ona ukazuje na pripadnike iste etničke grupacije, Ilire. Bez sumnje u ovom periodu praistorije keramika je odlučujući faktor u svim etničkim razmatranjima.

Pod kraj starijeg željeznog doba u Dvorovima i Triješnici primjećujemo zelene i žute staklene perle sa plavim očima. Takve nalazimo i na Glasincu⁸¹), Donjoj Dolini⁸²), Svetloj Luciji⁸³), Szentes-Vekerzugu⁸⁴) i drugim lokalitetima. Nema mnogo razloga da se pomisli na pretpostavku o domaćoj proizvodnji ovako kompliciranih objekata. Mislim, što se tiče staklenih proizvoda ovakve vrste, da kao izvorno područje dolazi u obzir samo neko mediteransko područje, vjerovatno Egipat.

Ostaci materijalne kulture mlađeg željeznog doba predstavljaju nam skoro potpunu promjenu kulturne slike u tom kraju. Jedino zdjela

⁸¹) Citirano pod 18, T. XXXI/10.

⁸²) Citirano pod 24, T. LX/32; zatim djelo citirano pod 36, str. 13, sl. 4.

⁸³) C. Marchesetti: Scavi nella necropoli di S. Lucia, Trst 1893, T. IX, sl. 4.

⁸⁴) M. Párducz: Le cimetière hallstattien de Szentes-Vekerzug III, Acta archaeologica hungarica VI, Budapest 1955, T. VI/3.

sve boje rađena na lončarskom kolu (T. VII, 6) čiji oblik u potpunosti odgovara zdjelama sa uvučenim obodom, koje su se žilavo održale od početka kasnog bronzanog doba, tj. od dolaska nosilaca kulture žarnih polja u ove krajeve, ukazuje nam da se tu radi o domaćem elementu koji je bio podvrgnut samo drugoj tehnici izrade. Inače, sve ostalo ima keltski karakter i to karakter keltske kulture uglavnom srednjeg latena, (III—II stoljeće p. n. e.), dok se samo onaj grob sa tri koplja (T. II, 6—8) može smatrati za kasnolatenski.

U mlađem željeznom dobu Dvorova koje nam je zastupljeno bez elemenata koji bi ukazivali na blizinu ili prisustvo Kelta u IV stoljeću p. n. e., Dvorovi se vežu za jedan vanredno veliki prostor, ali opet prvenstveno za srednju Evropu koju su nastavali Kelti u to doba (sudeći prvenstveno na osnovu keramike). Za sada ne možemo utvrditi da li ovi keltski elementi predstavljaju zaostavštinu Kelta ili samo njihove direktne uticaje na ilirsku teritoriju. Znamo da se Dvorovi nalaze u području koje se nalazilo u najbližem susjedstvu keltskog plemena Skordiska, ali nije isključeno da su oni i ovaj prostor nastavali. U svakom slučaju ne može se pretpostaviti potpuni nestanak starijeg stanovništva. Može se čak pomisliti i na to da su domaći Iliri preuzeli mnogo toga iz materijalne kulture Kelta, pa je zbog toga na osnovu ovakvih objekata teško raspravljati o etničkim problemima.

Napomenuo bih još samo to da se od najstarijeg perioda praistorije ovih krajeva pa sve do najmlađeg uvijek moglo ustanoviti da su se kulturne migracije vršile iz pravca sjever-jug, uzevši taj izraz u slobodnijem smislu. Najprije imamo prodor badenskih elemenata, pa prodor elemenata ranog bronzanog doba istočne Mađarske, zatim kulture žarnih polja, i na kraju i Kelte za koje se ipak ne zna tačno iz kojeg pravca su stigli prvi put u krajeve između Save, Dunava i Drave; ali najvjerovatnije je da su prodrli iz srednje Evrope, što znači opet sa sjevera.

Na kraju želio bih najtoplije zahvaliti svima onima koji su mi omogućili da sakupim ovaj vrijedan arheološki materijal iz Dvorova i da ga publiciram. To su na prvom mjestu Žarko Lopandić iz Dvorova, Mustafa Grabčanović iz Bijeljine, Čolaković Diko, profesor iz Bijeljine, a zatim i svi ostali koji su sakupili arheološki materijal ili mi pomogli pri sakupljanju istog.

NAPOMENA: Objekti prikazani na T. I, 4; III, 1—8; IV, 1—4; V, 1—8, VI, 1—5; VII, 2—7 nalaze se u Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Objekti prikazani na T. I, 1—3; II, 1—6; VII, 1 nalaze se privremeno na čuvanju u II osmogodišnjoj školi »Radojka Lakić« u Bijeljini.

KRATICE:

GZM = Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu.

WMBH = Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzewina, Wien.

Bericht der RGK = Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, Berlin.

PRÄHISTORISCHE FUNDE UND FUNDSTÄTTEN IN TRIJEŠNICA UND DVOROVI BEI BIJE LJINA (NORDOSTBOSNIEN)

Die beschriebenen Funde wurden in der Zeitspanne von 1955. bis 1961. festgestellt. Sie sind hier beschrieben und werden zeitlich eingeordnet.

Aeneolithikum

1. Der Berg des Rade Maksimović: Ist eigentlich ein kleiner Tell, mit einem Durchmesser von 30—50 m, und mit einer Maximalhöhe von 1,40 m. In der Mitte des Hügels wurde eine Probegrabung durchgeführt und damit eine unberührte Kulturschicht mit Badener Kultur angetroffen.

2. Brodić: Auf dem Acker unweit des Bahnhofes Dvorovi wurde ein Vasenfragment gefunden (T. VI, 5; VII, 2), das wahrscheinlich der Slavonischen (Vučedol-) Kultur angehört.

3. Humke: Eine dem Berg des R. Maksimović ähnliche und wahrscheinlich künstlich geformte Anhöhe die voraussichtlich archäologisches Material enthält.

Frühbronzezeit

In der Nähe des Bahnhofes Dvorovi wurde das Bruchstück eines Gefäßes (T. I, 4; VII, 3), mit einem für Toszeg B-II typischen Henkel gefunden.

Spätbronzezeit

Am Dorfrand von Dvorovi, in Richtung des Dorfes Triješnica, wurden durch landwirtschaftliche Arbeiten 5 nach unten gedrehte Schüsseln vernichtet. Unterhalb der Schüsseln wurden mit Asche vermischte menschliche Knochenreste und ein Bronzering gefunden. Es geht hier wahrscheinlich um eine spätbronzezeitliche Nekropole, die mit jener in Orahovica bei Gračanica, eine gewisse Ähnlichkeit aufweist.

Ältere Eisenzeit

Alle Objekte aus der älteren, ebenso wie aus der jüngeren Eisenzeit, stammen aus der Umgebung des Bahnhofes.

1. Die schräg kannelierte Schale stammt bestimmt aus dem Komplex der Urnenfelderkultur. Nicht nur ihre Form die dem Typ Baierdorf-Velatic sehr nahe steht, ja auch die an der Schulter schräg angebrachten Kanneluren stellen sie zweifellos als ein Element der Urnenfelderkultur dar. Die Schale kann in das VIII. oder VII. vorchristl. Jahrhundert datiert werden.

2. Massiver bronzener Armreif mit übereinander greifenden Enden (T. I, 1, 2). Auf Grund gut datierter gleicher Funde aus Glasinac kann dieser Armreif ohne Schwierigkeiten in das VIII. vorchristl. Jahrhundert versetzt werden.

3. Ein Skelettgrab vom Acker des Glišo Njegić. Der Aussage nach wurde dieses Grab in einer Tiefe von 0,80 bis 0,90 m gefunden. Es enthielt gläserne Perlen (T. III, 4) einen Gürtelbeschlag (T. III, 1—3) mehrere fragmentierte bronzene Spiralen (T. III, 5) und schliesslich 3 Bronzefibeln (T. I, 5) vom Gertosa-Typ. Der Gürtelbeschlag gehört zu den seltenen Funden. Das Grab kann in das V. vorchristl. Jahrhundert datiert werden.

4. Bronzene Gürtelbeschläge (T. II, 3, 6) dürften wahrscheinlich etwas älter sein, und somit in das VII., bzw. VI. Jahrh. versetzt werden.

5. Skelettgrab auf dem Acker des Mika Samojlović. Hier wurden 4 bronzene Fibeln (T. V, 1—3), 2 bronzene Armreife (T. V, 4) und 2 blaue, durchsichtige Glasperlen gefunden. Auf Grund der für Glasinac typischen Fibeln kann das Grab in den Zeitraum zwischen 500 und 350 v. Chr. datiert werden.

6. Grab mit 4 Skeletten neben dem Haus des P. Jovanović. Je zwei lagen umgekehrt übereinander. Hier wurden 7 Lanzen spitzen (T. II, 1, 2, 5), ein Schwert, und ein Tongefäss gefunden (T. I, 3; T. VII, 1). Das Grab kann ebenfalls in die Zeit zwischen 500 und 350 v. Chr. datiert werden.

7. Keramische Einzelfunde. Zwei Zufallsfunde (T. V, 8; T. VII, 4) von handgemachten Schalen mit eingezogenem Rand gehören wahrscheinlich in die ältere Eisenzeit.

Jüngere Eisenzeit

1. Skelettgrab Nr. 1 auf dem Acker Pjeskulja. Das archäologische Material aus diesem Grab wurde bereits in Glasnik Zemaljskog muzeja (1958) veröffentlicht, jedoch ohne nähere Angaben über die Fundumstände. Das Skelet lag mit gestreckten Gliedern in einer Tiefe von 0.80 m. Rechts vom Kopf stand angeblich ein »bemaltes« Gefäß, das aber nicht erhalten geblieben ist. Neben dem rechten Bein stand ein eisernes Schwert und zwei eiserne Lanzenspitzen.

2. Das Skelettgrab Nr. 2 auf dem Acker Pjeskulja, wurde etwa 10 m vom ersten Grabfund entfernt entdeckt. Neben dem Skelett wurden ein eisernes Schwert (T. IV, 1), mit der Eisenschwertscheide (T. IV, 2a, 2b, 2c, 4) und eine eiserne Lanzenspitze (T. IV, 3) gefunden. Ähnlich ornamentierte Schwerter wurden bereits in Syrmien und in Westungarn gefunden. Das Grab gehört in das II. vorchristl. Jahrhundert.

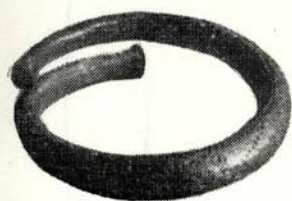
3. Grab auf dem Acker Kamenik. Hier wurden 3 eiserne Lanzenspitzen (T. III, 6, 8) und 2 stark oxydierte bronzene Münzen gefunden. Der Fund kann in die Zeit vom Anfang des III. bis zum Ende des I. Jahrhunderts angesetzt werden.

4. Einzelfunde. Die Bruchstücke grauer Keramik (T. V, 5—7; T. VII, 3, 4, 6) gehören typologisch in die mittlere Latènezeit des keltischen Gebietes. Das Fragment eines Graphitgefäßes (T. VI, 2; T. VII, 7) ist typisch für das Ende der jüngeren Eisenzeit in Europa.

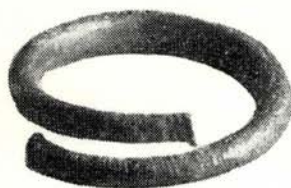
Zusammenfassung

Das besprochene Material bietet keinesfalls ein geschlossenes Bild der Vorgeschichte Semberiensi (Nordostbosniens) dar, jedoch ist es ein Beitrag zu deren Erforschung. Während des Aeneolithikums und der Frühbronzezeit gravitiert dieses Gebiet zu den nördlich gelegenen Gebieten (Syrmien), in der Spätbronzezeit steht es mit der Kultur der Urnenfelder, deren Traditionen hier noch zu Beginn der Eisenzeit fühlbar sind, im Zusammenhang. Dies ist wieder ein Beweis für die regen Beziehungen dieser zwei durch Save getrennten Gebiete. Eine gewisse Veränderung tritt von der Mitte der älteren Eisenzeit ein, um welche Zeit dieses Gebiet mehr zu Mittelbosnien und dem thrakischen Kulturraum neigt. Die Ankunft der Kelten nach Syrmien (und eventuell auch nach hier) bringen nach Dvorovi starke keltische Elemente, womit nun wieder die Einflüsse aus den nördlich gelegenen Gebieten zur Geltung kommen.

Tabla I

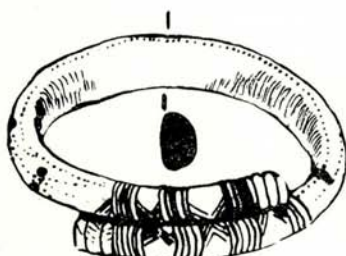
1a

1b

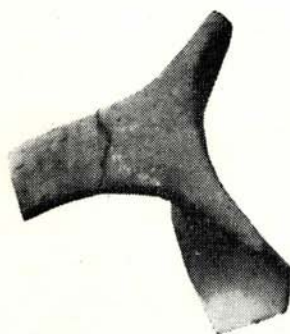
2a

2b

3

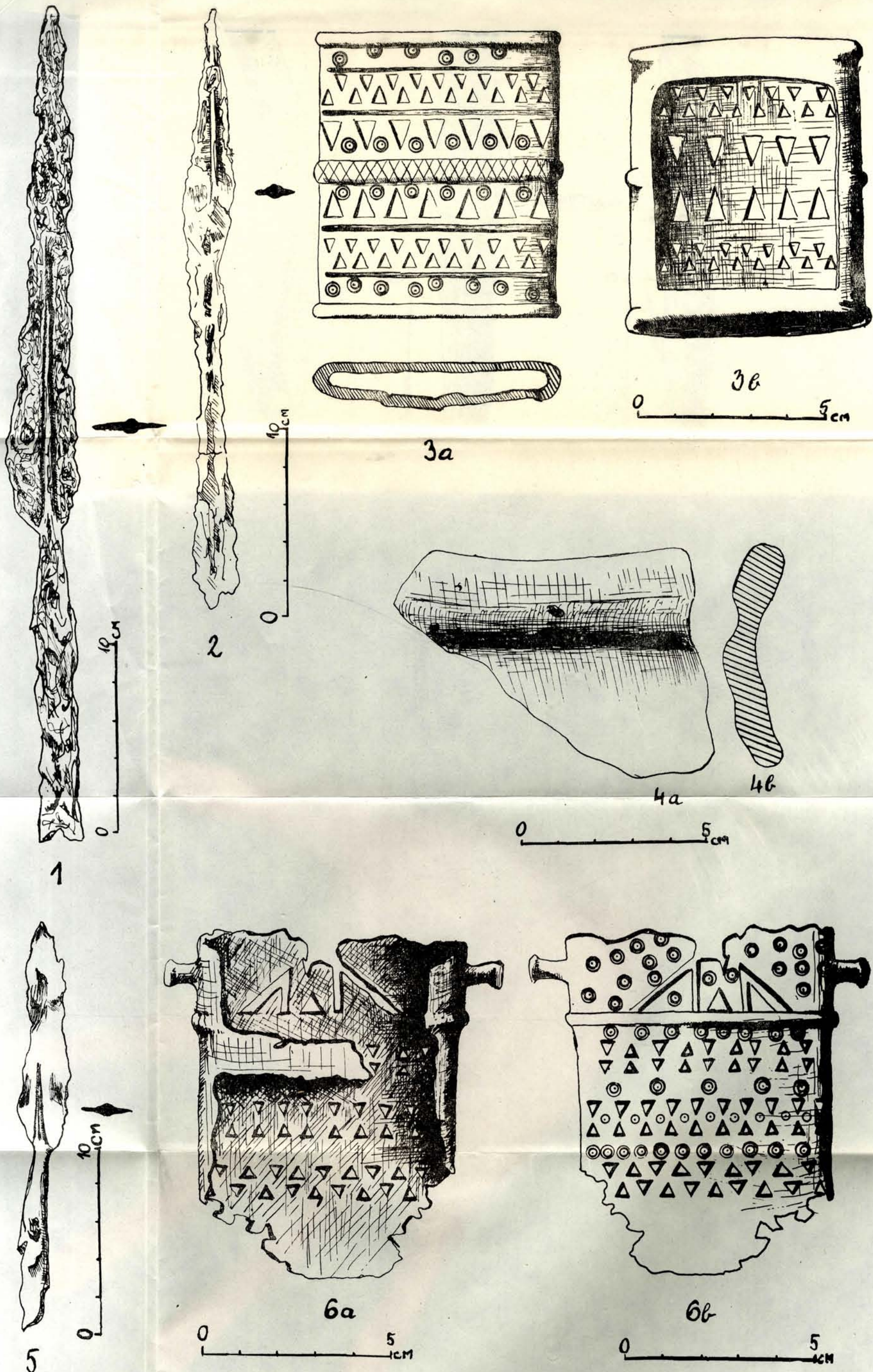

4

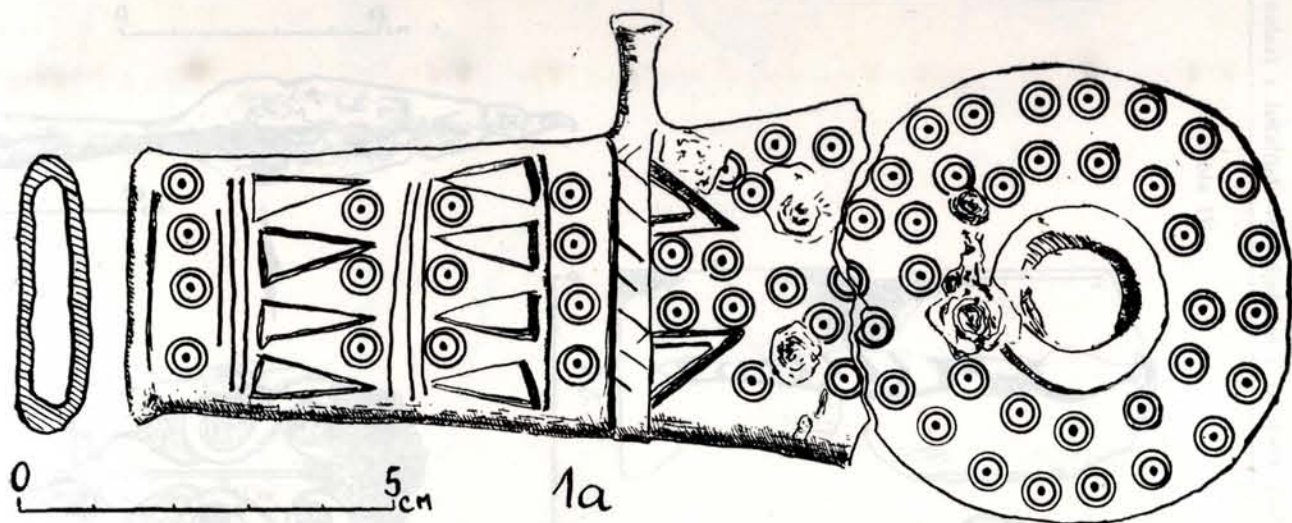
5

Sl. 1, 2, 4 nađeno pored željezničke stanice u Dvorovima. Sl. 3 nalaz iz razorene grobnice četvorice ratnika pored kuće Jovanovića Petra iz Triješnice.

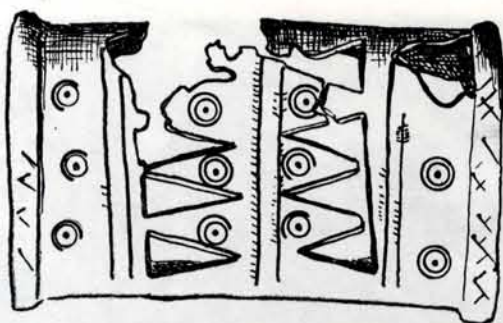

Sl. 1, 2 nađeno u razorenoj grobnici četvorice ratnika pored kuće Jovanović Petra u Triješnici. Sl. 3—6 nađeno pored željezničke stanice u Dvorovima.

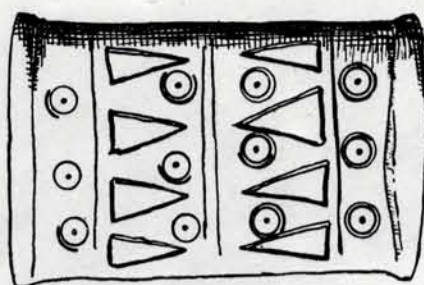
Tabla III

1b

2

3

5 cm

4

6

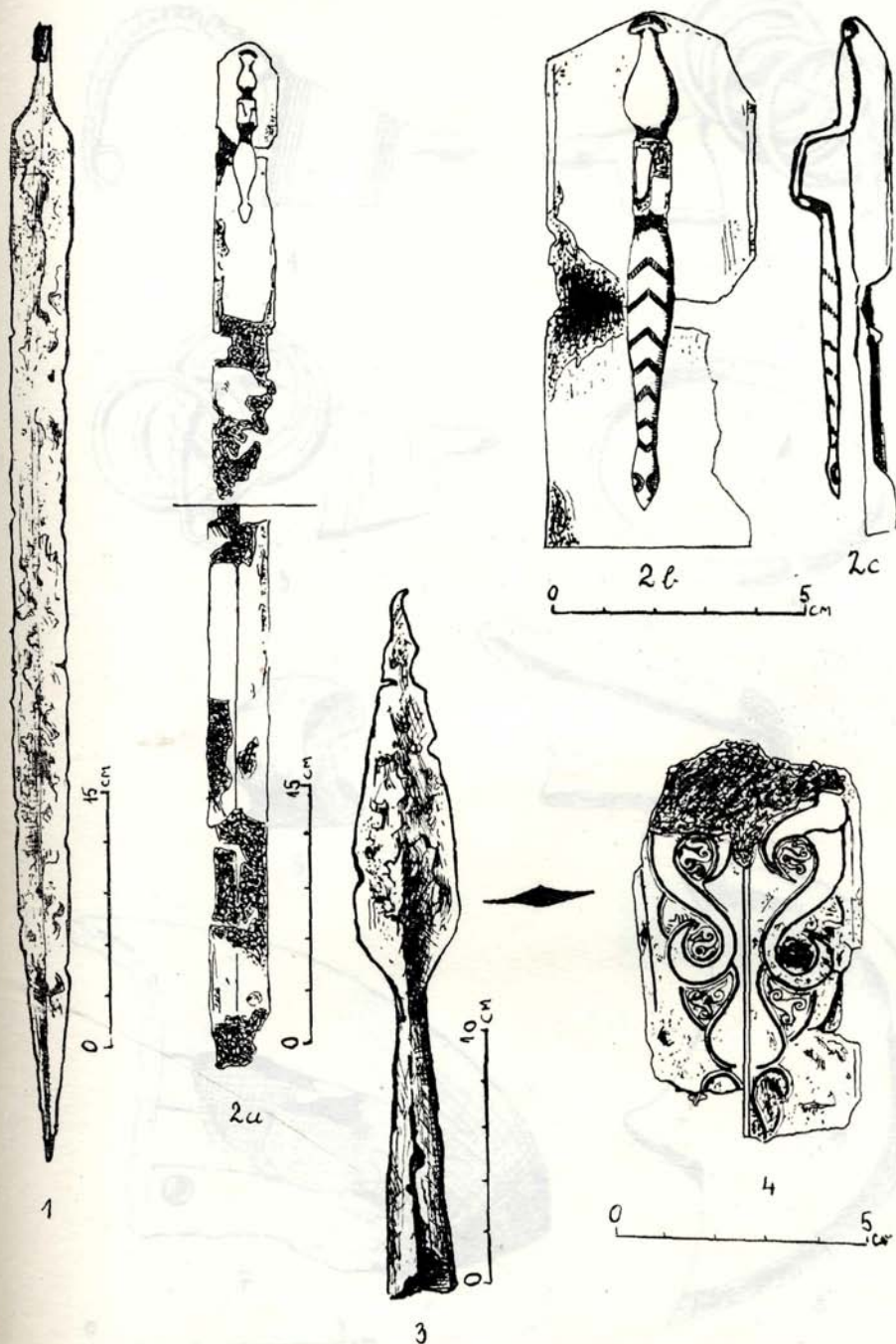
7

8

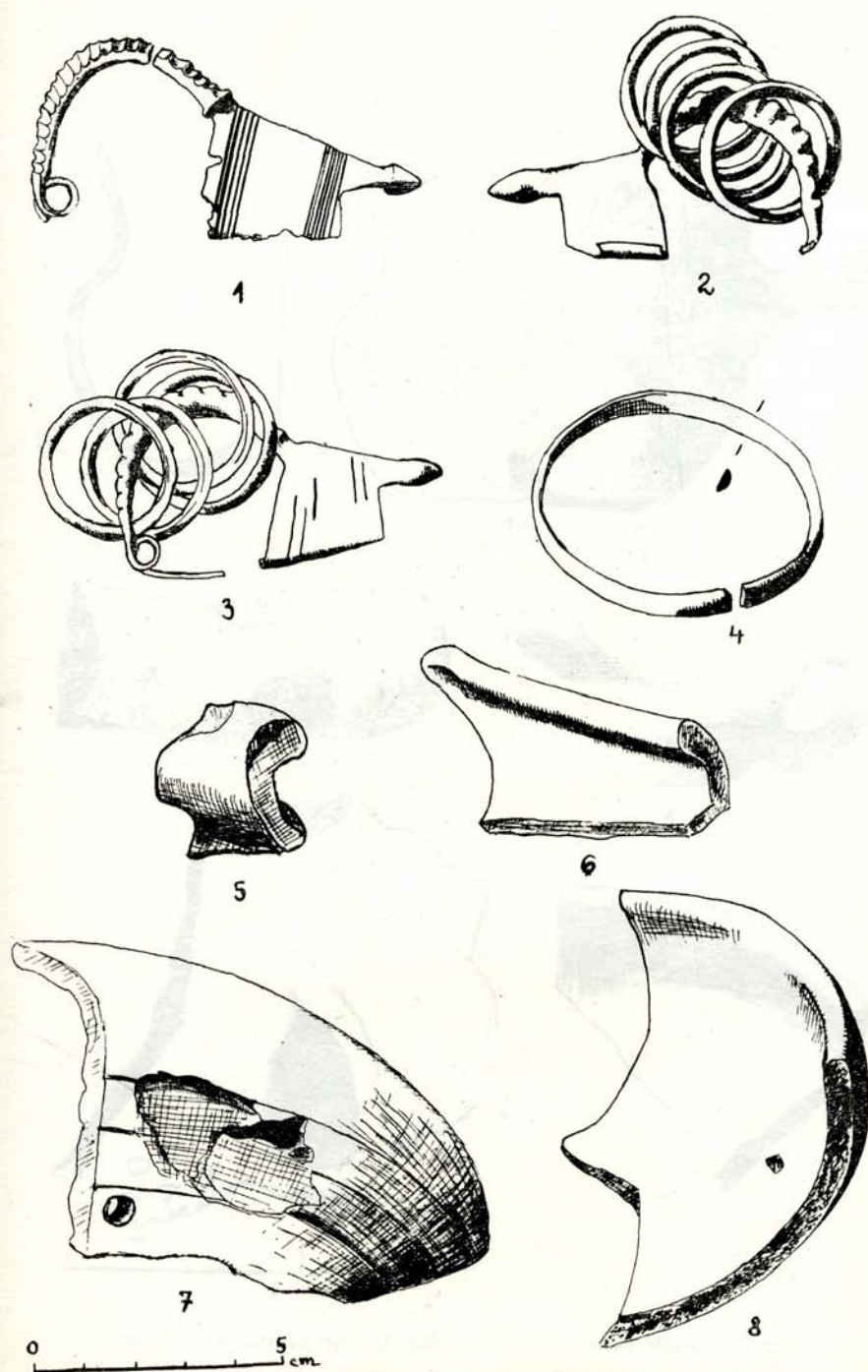
Sl. 1—5 iz razorenog skeletnog groba na njivi Brodić pored željezničke stanice Dvorovi, parcela Njegić Gliša. Sl. 6—8 iz razorenog skeletnog groba na njivi Kamenik, vlasništvu Živana Ristića, blizina željezničke stanice Dvorovi.

Tabla IV

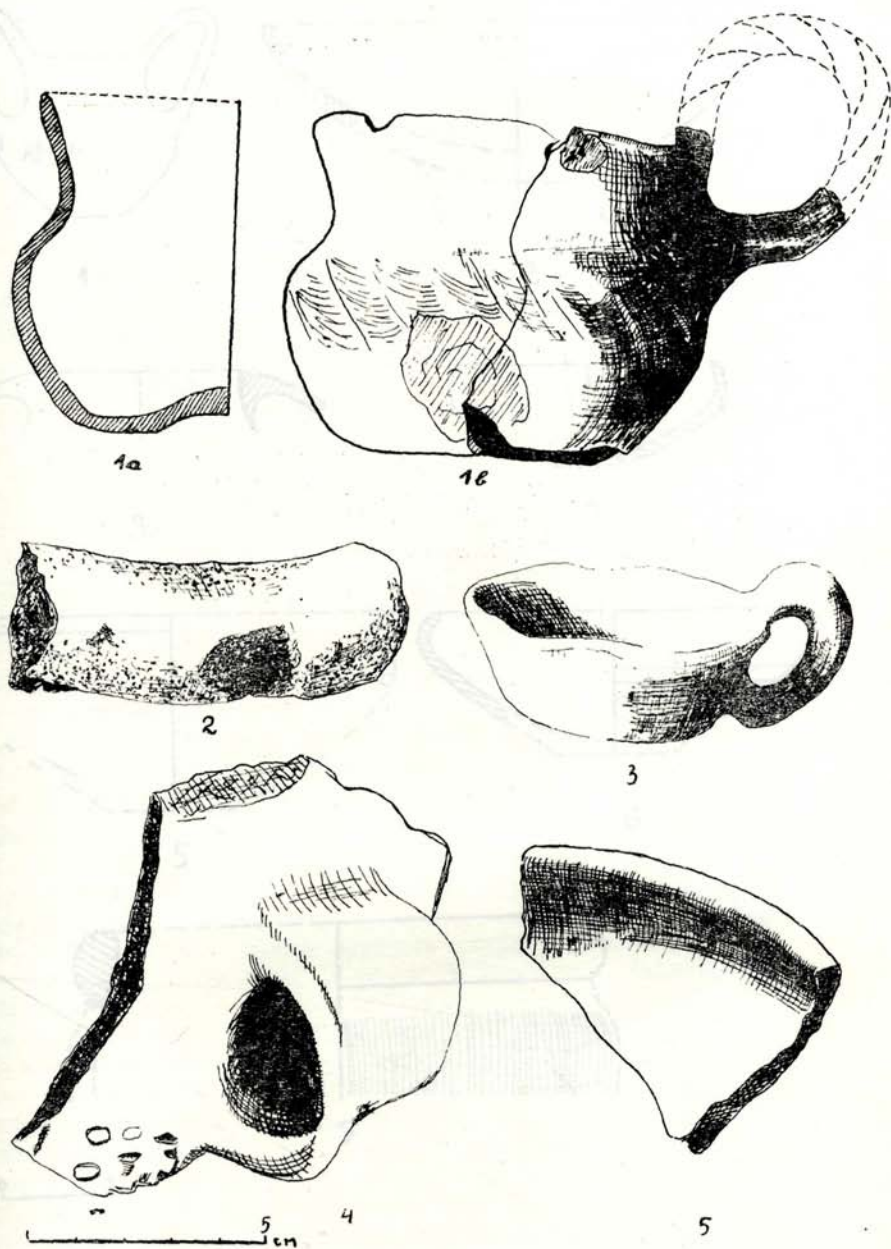
Sl. 1—4 iz razorenih skeletnih grobova na njivi Pjeskulja, vlasništvo Pantić Mikana iz Triješnice.

Tabla V

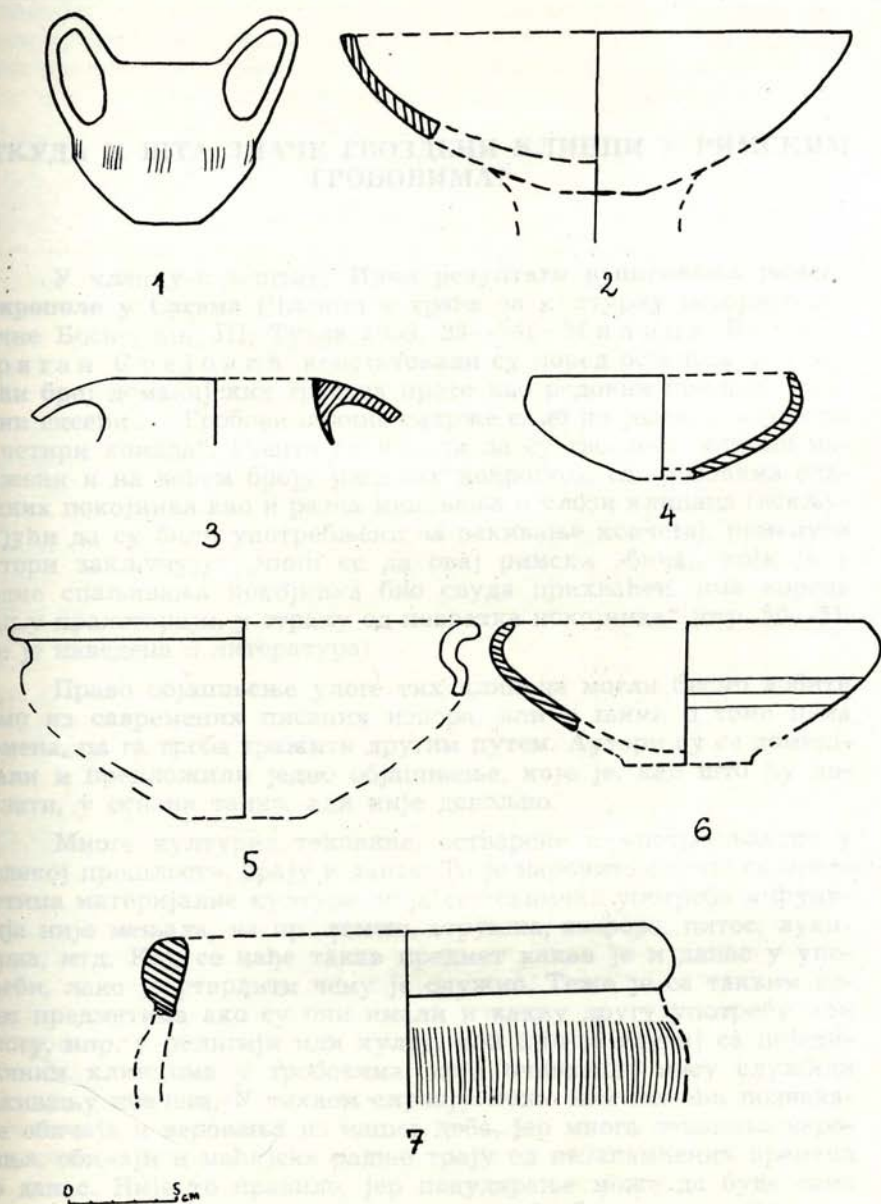
Sl. 1—4 iz razorenog skeletnog groba na njivi Brodić pored željezničke stanice Dvorovi, parcela Mike Samojlovića. Sl. 5—8 sa njive Brodić pored željezničke stanice Dvorovi.

Tabla VI

Sl. 1-5 nalazi sa njive Brodić pored željezničke stanice Dvorovi.

Tabla VII

Sl. 1 posuda iz razorene grobnice četvorice ratnika pored kuće Jovanović Petra u Triješnici. Sl. 2—7 rekonstrukcije posuda na osnovu fragmenata nadenih na njivi Brodić pored željezničke stanice Dvorovi.